

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Martin Zbránek

Osudy jedné rodiny z Brozan nad Ohří mezi léty 1883 a
1945 a možné využití daného tématu v pedagogické
praxi

Olomouc 2024

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, uvádím v seznamu použité literatury a zdrojů.

V Olomouci, dne

.....

Bc. Martin Zbránek

Poděkování:

Děkuji všem členům své rodiny, kteří si uvědomovali důležitost historie a vytvořili či uschovali prameny, které umožnily vznik této práce.

Obsah

Úvod	6
1. Popis využitých pramenů a sekundární literatury	7
1.1 Popis využitých pramenů úředního charakteru	7
1.2 Popis využitých pramenů soukromého charakteru	8
1.2.1 Lístky poštovní pošty jako historický pramen	10
1.3 Popis využitých pramenů orálního charakteru	11
1.4 Popis stěžejních titulů využití sekundární literatury	12
2. Historická charakteristika sledované oblasti	14
2.1 Hospodářská charakteristika Podřipska	14
2.2 Historická charakteristika Brozan nad Ohří	14
3. Poměry rodiny Novotných před první světovou válkou	16
3.1 Předci Antonína Novotného	16
3.2 Dětství Antonína Novotného	18
3.3 Situace před blížící se válkou	19
4. Osudy rodiny Novotných během první světové války	22
4.1 Václav Novotný na frontě první světové války	22
4.2 Antonín Novotný na frontě první světové války	26
4.2.1 Antonín Novotný odveden	26
4.2.2 Antonín Novotný na cestě na východní frontu	28
4.2.3 Boje v okolí Počajiva a Sapanova	29
4.2.4 Situace v Brozanech	32
4.2.5 Konec Antonínovy účasti v bojích	34
5. Meziválečné období v Brozanech nad Ohří a osudy rodiny Novotných	37
5.1 Španělská chřipka	37
5.2 Životní události v rodině Novotných a jejich hospodaření	39
5.3 Církevní rok	40

6. Osudy rodiny Novotných během druhé světové války.....	44
6.1 Česko-německé vztahy v meziválečném období.....	44
6.2 Vnímání mnichovské dohody obyvateli Brozan nad Ohří	45
6.3 Život rodiny Novotných v Protektorátu Čechy a Morava	47
6.4 Perzekuce občanů v Brozanech nad Ohří a v okolí.....	49
6.5 Konec války na Podřipsku.....	52
7. Možné využití tématu v pedagogické praxi.....	55
7.1 Badatelská hodina využívající dané téma.....	55
7.1.1 Příprava na badatelskou hodinu.....	56
7.1.2 Reflexe hodiny.....	57
7.2 Debatní hodina využívající dané téma	58
7.2.1 Příprava na debatní hodinu.....	59
7.2.2 Komentář k přípravě na debatní hodinu	60
Závěr.....	62
Seznam pramenů:	64
Seznam literatury:.....	66
Seznam online zdrojů:	71
Seznam příloh:	72

Úvod

Tato diplomová práce si stanovuje dva cíle. Prvním z nich je předložit co možná nejucelenější narativ, který se bude týkat, jak název napovídá, osudů jedné rodiny z malé obce ve středních Čechách, Brozan nad Ohří, a to od roku 1883 do roku 1945. Tohoto cíle bude dosaženo za pomoci jak pramenů archivu autorovy rodiny, tak mnohých dalších pramenů. Aby bylo možno s těmito prameny pracovat, bude nutno je stručně charakterizovat a analyzovat jejich případné přínosy či naopak úskalí, se kterými je zapotřebí při práci s nimi počítat. Prameny jako takové budou podpořeny co možná nejbohatším souborem sekundární literatury, která bude jednak sloužit k validaci jejich relevance, ale také k doplnění případných prázdných míst. Součástí tohoto cíle není pouze vytvořit kvalitní historickou práci, ale také přednést svědectví nejrůznějších obtíží života lidí v minulém století, a to zejména proto, aby nebyly zapomenuty. To je totiž úkolem dějepisu jako takového, zachovávat svědectví o životě v časech tak obtížných, jako byly časy válečné. Jelikož je navíc tato práce psána v době, kdy na Ukrajině již přes dva roky probíhá krvavá válka, je téma utrpení civilistů ve válce bohužel velmi aktuální.

Druhým cílem této práce je navrhnout možná využití daného tématu v pedagogické praxi, a to jak z hlediska obsahového, tak z hlediska metodologického, stejně jako samotné opodstatnění vhodnosti daného tématu v pedagogickém procesu předmětu dějepis. Toto možné využití bude následně ověřeno ve výuce během souvislých pedagogických praxí.

Tato práce si naopak neklade za cíl utvořit ucelený, chronologický a obsažný popis nadregionálních událostí od roku 1883 do roku 1945, částečně proto, že takové popisy se dají nalézt v nespočtu titulů odborné literatury, a částečně proto, že zaměření této práce se bude mnohem úžeji týkat jednotlivých událostí v dané rodině a jejím bezprostředním okolí.

Práce bude tedy rozdělena do dvou částí, do části teoretické a praktické. Teoretická část bude obsahovat analýzu využitých pramenů, stručnou historickou charakteristiku sledované oblasti a samozřejmě také dostatečně podrobný popis poměrů ve sledované rodině, aby bylo možné správně uchopit zejména prameny osobní povahy a téma jako takové celkově. Část praktická pak nadnese a popíše výše zmíněné možné využití tématu v pedagogické praxi.

V části pojednávající o osudech rodiny Novotných během druhé světové války se bude tato práce částečně překrývat s bakalářskou prací autora. Téma ale bude pojato z jiného úhlu a bude se více soustředit na rodinu Novotných jako takovou i na události, které pro její členy byly nejvíce zásadní či nejemotivnější.

1. Popis využitých pramenů a sekundární literatury

Jelikož je soubor primárních pramenů, se kterými bude tato práce nakládat, poměrně široký a obsahuje prameny rozličné povahy, je nutno tyto prameny blíže popsat. Tento popis poskytne charakteristiku pramenů jako takových, jejich možných přínosů i možných úskalí práce s nimi. Historické prameny se dělí podle několika různých hledisek. Tato práce bude vycházet z dělení podle původu a účelu na úřední a soukromé prameny.¹

V této práci se bude pracovat s poměrně obsáhlým souborem sekundární literatury, jelikož se týká tématu, které zpracovává více než šest dekad historie.

1.1 Popis využitých pramenů úředního charakteru

Pramenů úřední povahy, se kterými tato práce bude nakládat, je vícero. Jde jak o listiny, tak o úřední knihy. Mezi listiny patří například oddací listy některých členů sledované rodiny. Mezi úřední knihy, na kterých bude tato práce stavět, patří matriky, například ta z římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří², či matriky zemřelých, tzv. Sterberegister, z první světové války, jako je například Sterberegister pěšího pluku 42 a předchůdců.³

Úřední prameny mají nespornou výhodu v poměrně vysoké důvěryhodnosti, co se informací v nich obsažených týče. Tato důvěryhodnost je sice vyšší než v pramenech soukromého charakteru, ale i zde se můžeme setkat s určitým množstvím nepřesností. Například u práce s církevními matrikami se často setkáváme s nejednotným stylem zápisu a jednotlivé matriky ne vždy respektují dané církevní obvody.⁴ Matriky jsou také často stěží čitelné a nepřehledné, či dokonce zpětně upravované a přepisované.⁵ Zůstávají ale naprosto základním zdrojem informací o jednotlivých osobách. Díky podrobnostem, které jsou v některých matrikách obsaženy, se také můžeme dozvědět mnohé dodatečné informace

¹ BARTOŠ, Josef a Stanislava KOVÁŘOVÁ, 2005. *Nauka o historických pramenech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-1058-3, s. 43.

² Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří, Matrika 1866-1897, inv. č. 524, sign 15/14. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e3d>

³ Sbirka vojenských matrik, Sterberegister, sign. 1032. Pěší pluk 42: K.u.k. Inftrgmt Nr. 42. Sterbe-Buch Tomus IX. 1914-1916. *Digitální studovna MO ČR* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <https://digitalnistudovna.army.cz/view/uuid:b097a3f6-2e66-4748-a043-d88e9440b0f5?page=uuid:f2c128d8-5e8f-11e9-a20e-005056b73ae5>

⁴ MAUR, Eduard, 1970. Církevní matriky jako historický pramen. In: *Sborník archivních prací*. Praha. 1970: Orbis, s. 425-457.

⁵ TEPLÝ, František, 1943. Matriky – zřídlo rodopisu. In: *Časopis rodopisné společnosti Československé v Praze*. Praha, 1943: Rodopisná společnost československá, s. 48-51.

o rodině a životních poměrech dané osoby. Pravidelně se můžeme v matrikách setkat s informacemi o vyznání jednotlivých rodičů, jejich datu narození, zaměstnání a dalších věcech.

Prakticky stejná úskalí a přínosy jako běžné matriky mají pak i matriky zemřelých v první světové válce, se kterými bude tato práce také pracovat. Na rozdíl od běžných církevních matrik ale tyto matriky neobsahují tolik detailů, a navíc jsou častěji nepřesné a jména v nich jsou častěji zkomolená.

Úřední prameny nám tedy dávají spíše faktografické informace, jejichž pravdivostní hodnota je ale poměrně vysoká. Jsou tedy důležitou částí pramenné základny, se kterou tato práce bude operovat. Jelikož je ale tato práce zaměřená spíše na subjektivní náhled jednotlivých členů rodiny Novotných na události odehrávající se kolem nich, více poslouží prameny soukromého charakteru, tzv. ego-dokumenty.

1.2 Popis využitých pramenů soukromého charakteru

Znatelně větší část pramenné základny této diplomové práce zabírají prameny soukromé nebo osobní povahy, či tzv. ego-dokumenty. Právě prameny tohoto typu jsou pro tuto práci zásadní, nejen kvůli jejich množství, ale hlavně díky obsahu, který nám přináší. Soukromé prameny totiž poskytují subjektivní náhled na události z pohledu jednotlivých členů rodiny, jejíž osudy lety 1883 a 1945 sledujeme. Při využívání tohoto typu pramenů je nutné počítat s osobou autora pramene, jeho původem a záměrem, se kterým pramen tvořil.⁶ Nizozemský historik Jacques Presser, jenž je autorem souhrnného pojmenování pramenů soukromého charakteru jako tzv. ego-dokumentů, tento typ pramenů popisoval právě jako pramen, díky kterému se nám přibližuje jedinec jako takový a pomocí pamětí, deníků či dopisů přestává být bezejmenným účastníkem dějin.⁷ Právě o toto přiblížení osudů jedinců sledované rodiny se tato práce snaží.

Ego-dokumentů, které jsou východiskem této práce, je opět několikero druhů. Všechny jsou uschovány v rodinném archivu autora. V první řadě mezi ně patří paměti Antonína Novotného (nar. 1883). Těch totiž Antonín sepsal hned několik v různých obdobích svého života. Jedná se o spis z roku 1963 nazvaný *Moje paměti*⁸, ve kterém Antonín popisuje jak své dětství, tak všední i církevní život ve své rodné obci. Dále se jedná o amatérský pokus

⁶ BARTOŠ, Josef a Stanislava KOVÁŘOVÁ. c. d. s. 43.

⁷ BAGGERMAN, Ariane a Rudolf DEKKER, 2018. Jacques Presser, Egodocuments and the Personal Turn in Historiography. *The European Journal of Life Writing*. 7, 90-110. ISSN 2211-243X. s. 91.

⁸ Archiv autorovy rodiny: NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

o sestavení rodinné kroniky s neznámou datací, nazvaný *Naše Kronyka*⁹. Poté je k dispozici hospodářský záznam, který si Antonín vedl dlouhodobě, v němž je první záznam z roku 1903 a poslední z roku 1963.¹⁰ Co se délky týče, nejkratším, ale využitelností snad nejdůležitějším spisem Antonína Novotného, jsou *Zápisky z vojny*¹¹, které si psal během svého působení na východní frontě v první světové válce. Je příznačné, že Antonín sepsal paměti tolik, neboť právě extrémně rychlý vývoj společnosti na pomezí 19. a 20. století vnukl mnoha jeho vrstevníkům myšlenku zachovat svědectví dalším generacím, protože si lidé více než kdy dříve uvědomovali, že jejich vlastní životy se během tohoto hektického období stávají součástí minulosti.¹²

Obsahově nejrozsáhlejším pramenem osobní povahy, ze kterého bude tato práce vycházet, je korespondence členů rodiny Novotných.¹³ Tento soubor obsahuje jak dopisy z doby míru, tak dopisy z období válek. Jeho největší částí, která bude využita nejvíce, a která bude níže charakterizována podrobněji, jsou lístky polní pošty, tzv. Feldpostkorrespondenskarte.

Ať už jsou prameny tohoto druhu označeny jako prameny osobní povahy, soukromé prameny či ego-dokumenty, všechny pojí více méně stejné charakteristiky v rámci přínosů i obtíží práce s nimi. Prameny osobní povahy obecně dávají vyniknout osobě autora, ukazují jeho subjektivní náhled na události regionálních i nadregionálních dějin a díky širokému spektru témat, kterými se zabývají, jsou velmi cenným historickým pramenem. V tomto bohatství témat a forem se dá také nalézt jedno z hlavních úskalí práce s nimi. Je totiž často obtížné najít souvislou linii, kterou by se výzkum měl skrz tyto prameny ubírat.¹⁴ Naprosto zásadní potíží pramenů soukromé povahy je samozřejmě také určitá nepřesnost v uváděných údajích. Ta musí být minimalizována komparováním a vzájemnou kontrolou těchto pramenů či vhodně zvoleným souborem sekundárních zdrojů.

⁹ Archiv autorovy rodiny: NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

¹⁰ Archiv autorovy rodiny: NOVOTNÝ, Antonín. *Hospodářský záznam*. Brozany nad Ohří.

¹¹ Archiv autorovy rodiny: NOVOTNÝ, Anonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹² MASCUCH, Michael, BAGGERMAN, Arianne a Rudolf DEKKER, ed., 2011. *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century*. Boston: Brill. s. 7.

¹³ Archiv autorovy rodiny: NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁴ EBELOVÁ, Ivana, 2013. *Písemné prameny osobní povahy a jejich vydávání*. In: *Práce z dějin Akademie věd*. Praha, 2013: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, s. 122-144. ISSN 1803-9448. s. 135.

1.2.1 Lístky polní pošty jako historický pramen

Jelikož jedním z hlavních pramenů osudů rodiny Novotných během první světové války je rozsáhlý soubor lístků polní pošty, a jelikož je polní pošta jakožto pramen poměrně dost specifická, je nutno jí věnovat bližší pozornost.

Rakouská monarchie zavedla polní poštu, Feldpost, už v rámci rakousko-pruské války v roce 1866.¹⁵ Jednalo se o specifickou poštovní službu, která měla za úkol překlenout vzdálenost mezi vojáky na frontě a domovem. Byť byl tento kontakt z dnešního pohledu poměrně slabý, lístky polní služby umožňovaly velmi důležité spojení, jež bylo v době svého vzniku považováno za poměrně rychlé a efektivní.¹⁶ Důležitost polní pošty jako strategicky významné instituce si postupem času uvědomovalo vedení všech evropských mocností. Německý polní maršál Helmuth Moltke považoval polní poštu za tak důležitou, že bez ní není možné vést válku.¹⁷ V první světové válce pak měly všechny zúčastněné strany zavedenou svou vlastní polní poštu¹⁸, jejímž úkolem bylo vybudovat jakýsi duchovní most mezi vojáky a domovem.

Princip fungování polní pošty byl poměrně složitý, nicméně není potřeba ho na tomto místě rozvádět do větších detailů. Pro potřeby této práce je podstatné, že funkci polní pošty v Rakousku-Uhersku upravovala příručka *Bestimmungen für die Benützung der Feldpost* vydaná ministerstvem války v roce 1912.¹⁹ V ní je jasně uvedeno, jak má být polní pošta organizována, jaké zásilky je skrze ni možno posílat a další aspekty její funkce. Pro práci s lístky polní pošty jako historickým pramenem jsou ovšem naprosto zásadní informace o cenzuře.

Aby nedošlo k šíření informací, které by potenciálně uškodily válečnému snažení, podléhaly Feldpostkorrespondenskarte poměrně tvrdé cenzuře. Mezi tyto informace patřily údaje o místě nasazení jednotlivých jednotek, probíhajících operacích a stavu bojů.²⁰ Kromě této roviny cenzura hlídala také to, aby nedošlo k úpadku bojovného ducha, a to ani na frontě

¹⁵ ZÁBĚHLICKÝ, Václav, 1928. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v československých zemích: od nejstarších dob až do převratu*. s. 236.

¹⁶ REINHOLD, Maria, 2014. *Korrespondenz in Ersten Weltkrieg zwischen Kriegs- und Heimatfront*. In: *Feldpost im Ersten Weltkrieg. Briefe als Spiegel des Kriegsalltags an der Front*. Dortmund. 2014. ISBN 3956871359, s. 24.

¹⁷ HÄMMERLE, Christa, 1998. „... wirf ihnen alles hin und schau, daß du fort kommst.“ *Die Feldpost eines Paares in der Geschlechter(un)ordnung des Ersten Weltkrieges*. In: *Historische Anthropologie*. 1998. ISSN 0942-8704. s. 433.

¹⁸ PRCHAL, Jan, 2014. *Polní pošta v období I. světové války. Polensko: kulturněhistorický a vlastivědný sborník*. 23(1), 11-15, s.11.

¹⁹ Rakousko-Uhersko. *Bestimmungen für die Benützung der Feldpost*. Leitmeritz: Druckerei des k. und k. 9. Korpskommandos, 1912.

²⁰ Tamtéž, s. 2.

ani v zázemí.²¹ Tato cenzura naprosto jistě ovlivňuje obsah lístků polní pošty a je to jedno z úskalí, se kterými historik při práci s daným pramenem musí počítat.

Další úskalí práce s lístky polní pošty je samotný formát tohoto média. Není možné vměstnat na poměrně malý lístek dostatek emocí. Lístky tedy ve výsledku vyznívají často velmi klidně, téměř, jako by jejich pisatelé byli na dovolené.²² Suplovali jimi totiž běžnou rodinou komunikaci, protože členové rodin, zvláště s postupující válkou, hledali v lístcích polní pošty náhradu každodenního kontaktu se svými bližními.²³ Svou roli v této nízké emocionalitě a popisnosti lístků polní pošty hrála právě také výše zmíněná cenzura, která narušila důvěrnost poštovní komunikace a zvyšovala tak celkovou nejistotu obyvatel.²⁴ Také další zásilky polní pošty, jako například nejrůznější pohlednice, byly tvořeny propagandisticky a upozadují tak hrůzy války, kterými si vojáci procházeli.²⁵

Poslední obtíží při práci s Feldpostkorrespondenskarte je pak fyzický stav nám dochovaných exemplářů a z něj plynoucí obtížná čitelnost. Lístky byly často psány v nevyhovujících podmínkách či nevhodnými psacími potřebami a více než sto let neideálního skladování ve skříních či na půdách se na nich podepsalo.²⁶

Všechny tyto problémy jsou platné i při práci se souborem korespondence rodiny Novotných. Některé z nich, například špatná čitelnost, se dají minimalizovat²⁷, s ostatními je nutno nadále počítat a operovat s nimi. Nespornou výhodou lístků polní pošty je pak jejich četnost a každodennost, která nám tak může poskytnout popis událostí téměř v reálném čase, nikoliv retrospektivně, a uvedená fakta tak nejsou zatěžována ani zkreslována změnou autorova náhledu či selháváním paměti.²⁸

1.3 Popis využitých pramenů orálního charakteru

Poslední skupinou pramenů, se kterými bude tato práce operovat, jsou prameny orálního charakteru. Jedná se o dva prameny, audionahrávky Julie Novotné (roz. Průkové) a Anny

²¹ ZEMAN, Zbyněk, 2003. *Válečné dopisy. Historie a vojenství. Časopis historického ústavu Armády ČR*. 52(1), ISSN 0018-2583. s. 6.

²² DIEKMANN SHENKE, Hajo, 2010. *Feldpostbriefe als linguistischer Forschungsgegenstand*. In: *Schreiben im Krieg - Schreiben vom Krieg: Feldpost im Zeitalter der Weltkriege*. Berlín. 2010. ISBN 978-3-8375-0461-3. s. 54.

²³ Tamtéž, s. 55.

²⁴ ŠPIRITOVÁ, Alexandra, 1997. *Odras přípravy a rozpoutání první světové války v české poštovní přepravě*. In: *Paginae historiae: Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha, 1997. s. 69-85.

²⁵ KRBCOVÁ, Ilona, 2015. *Dopisnice z Velké války. Korespondenční listky, pohlednice a fotografie. Historie a vojenství: Časopis Historického ústavu Armády ČR*. Praha: Naše vojsko, 09.2015, 64(3), s. 117. ISSN 0018-2583.

²⁶ REINHOLD, Maria. 24.

²⁷ Špatná čitelnost například komparací s rukopisem stejných osob v listinách psaných v ideálnějších podmínkách.

²⁸ FETT, Ann-Katrin, 2021. *Briefe aus dem Krieg. Die Feldpost als Quelle von 1914 bis 1918*. Stuttgart: Kohlhammer. ISBN 978-3-17-036747-0. s. 9.

Zbránkové (roz. Novotné). První zmíněný pramen vznikl někdy během sedmdesátých let dvacátého století, druhý pak v roce 2005. Ani jeden z těchto pramenů nebyl zaznamenáván historikem znalým metod orální historie, ale i přesto se dá hovořit o jejich formě jako o životopisném vyprávění, což je klasická forma orálně historického výzkumu.²⁹ Oba tyto prameny přináší podstatný vhled do osudů rodiny Novotných ve sledovaném období. Jejich vedlejším přínosem je také to, že aktéry obou těchto pramenů jsou ženy, což poskytuje jinou perspektivu na dané události. Orální historie obecně dává často promlouvat i skupinám stojícím na okraji tradičních historických pojednání, jako jsou například právě ženy.³⁰ Využití těchto pramenů je proto zásadní i pro tuto práci, neboť jejím cílem je nabídnout popis vlivu událostí dvou světových válek na všechny členy rodiny Novotných.

Zejména při práci s audionahrávkami Julie Novotné se vyskytuje určité úskalí týkající se srozumitelnosti. Nahrávky byly pořízeny na magnetofon a poté převedeny na pevný audionosič. Oba tyto aspekty vedly ke snížené kvalitě zvuku. I přesto se jedná o velmi kvalitní svědectví života před více než sto lety.

1.4 Popis stěžejních titulů využití sekundární literatury

Jak bylo výše zmíněno, autor pokládá za vhodné zmínit a stručně popsat hlavní tituly sekundární literatury, ze kterých tato práce vychází. Za prvé tak vyjádří základní respekt vůči autorům těchto děl a za druhé tak umožní jednodušší orientaci v souboru literatury.

Tématem všedního života a dějinami každodennosti se zabývá ve své knize *Z dějin české každodennosti: život v 19. století* profesorka Milena Lenderová, která v současnosti působí na Ústavu historických věd Fakulty filosofické Univerzity Pardubice.³¹ Tato kniha slouží jako velmi podstatný zdroj pro velkou část této práce, jelikož dějiny každodennosti rodiny Novotných jsou zásadním aspektem při popisu osudů jejích členů mezi lety 1883 a 1945.

Pro historickou charakteristiku sledované oblasti je klíčová práce Karla Kuči *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.³² Kuča je viceprezidentem organizace

²⁹ VANĚK, Miroslav, 2003. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, 2003, ISBN SBN 80-244-0718-3, s. 17.

³⁰ HAMILTON, Paula a Linda SHOPES, 2008. Introduction: Building Partnerships Between Oral History and Memory Studies. In: *Oral History and Public Memories*. Philadelphia, 2008: Temple University Press. ISBN 978-1-59213-140-2. s. 8.

³¹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ, 2017. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3510-1.

³² KUČA, Karel, 2011. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. ISBN 80-859-8312-5.

ICOMOS, tedy Mezinárodní rady památek a sídel. Jeho dílo nabízí velmi podstatné informace o Brozanech nad Ohří a jejich urbanistickém a historickém vývoji.

Co se období první světové války týče je, díky jejímu specifickému zaměření na česká vojska, zásadní publikace *Češi, české země a Velká válka 1914-1918* profesora Ivana Šedivého, který v současné době působí na Univerzitě Karlově.³³ Mimo jiné díky podrobnému a přehlednému popisu hlavních vojenských operací je tato práce nedocenitelná při zkoumání válečné anabáze Václava a Antonína Novotných.

Pro studium období první Československé republiky je podstatná tři dílná řada *České země v éře První republiky (1918-1938)* profesora Zdeňka Kárníka.³⁴ Kárník v těchto třech monografiích poskytuje objektivní a nezaujatý náhled na historii prvního samostatného československého státu, což je pro meziválečnou část této práce velmi přínosné.

Jelikož nebylo součástí životních osudů žádného člena rodiny Novotných, aby se přímo zúčastnil bojů ve druhé světové válce, tato práce se v tomto období soustředí spíše na všední život v Protektorátu Čechy a Morava. Pro toto zaměření je nepostradatelnou práce Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Dramatické i všední dny protektorátu*.³⁵ Tato monografie byla pro tuto práci velkým přínosem hlavně díky širokému množství témat, které podrobně a přehledně zpracovává.

³³ ŠEDIVÝ, Ivan, 2001. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Česká historie. ISBN 80-710-6274-X.

³⁴ KÁRNÍK, Zdeněk, 2000. *České země v éře První republiky (1918-1938) Díl první*. Praha: Libri. Dějiny českých zemí. ISBN 80-727-7027-6. s. 54.

³⁵ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK, 1996. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis. ISBN 80-858-2135-4. s. 40.

2. Historická charakteristika sledované oblasti

2.1 Hospodářská charakteristika Podřipska

Tato práce se zaměřuje na oblast obce Brozany nad Ohří a jejího nejbližšího okolí. Oblast je součástí dnešního okresu Litoměřice. V devatenáctém století ale spadaly pod okres Libochovice a později také pod okres Roudnice nad Labem.³⁶ Jelikož daná oblast během sledovaného období tolikrát změnila administrativní začlenění, bude pro potřeby této práce používán pojem Podřipsko, který vznikl v době národního obrození a který je navíc přesnější, než výše zmíněné územně-správní celky.³⁷

Hospodářsky se jedná o úrodný region v rovinaté oblasti kolem toku řeky Ohře. V roce 1926 zabírala orná půda dvě třetiny celkové plošné výměry oblasti a kromě obilovin byl hlavní plodinou oblasti chmel.³⁸ Místní chmel, spolu s chmelem z nedaleké oblasti Žatecka, byl již v polovině 19. století považován za světoznámý.³⁹ Ostatně se v okolí Brozan v roce 1926 nacházelo pět velkých pivovarů.⁴⁰ Později se v regionu také začala velmi rozsáhle pěstovat cukrovka.⁴¹ I v Doksanech, vesnici sousedící s Brozany, nechal hrabě z Aehrenthlu vybudovat cukrovar.⁴² Celkově se tedy dá zhodnotit, že oblast Podřipska byla hospodářsky jednoznačně významná a úrodná.

2.2 Historická charakteristika Brozan nad Ohří

Brozany nad Ohří se nachází přibližně devět kilometrů jižně od Litoměřic a asi deset kilometrů severozápadně od Roudnice nad Labem. Přímo pak sousedí s obcí Doksany, která je hned na druhém břehu řeky Ohře. Co se umístění Brozan nad Ohří týče, bylo naprosto zásadní, že se nacházely jen pár kilometrů od pohraničí, později obsazeného po mnichovské dohodě. První zmínka o Brozanech spadá do roku 1276.⁴³ Celá oblast je ale archeologicky velmi

³⁶ KUČA, Karel, 2011. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. ISBN 80-859-8312-5. s. 337.

³⁷ KASTNER, Quido, 1989. *Roudnice nad Labem. Od nejstarších písemných zpráv do roku 1945*. Oblastní galerie výtvarného umění a MěstNV v Roudnici nad Labem. s. 41.

³⁸ *Osev a sklizeň zemědělských plodin v roce 1926 a zemědělský průmysl: (Pivovarství za rok 1926, cukrovarství a lihovarství za výrobní období od 1. září 1925 do 31. srpna 1926, škrobárny a dextrinárny za výrobní období od 1. října 1925 do 30. září 1926) s dodatkem O včelařství v roce 1926 v republice Československé, Část tabulková*. Praha: Státní úřad statistický, 1928, s. 3

³⁹ BASAŘOVÁ, Gabriela a Ivo HLAVÁČEK, 1999. *České pivo*. 2. vyd. Praha: Nuga. ISBN 80-859-0310-5. s. 42.

⁴⁰ *Osev a sklizeň zemědělských plodin v roce 1926 a zemědělský průmysl*, Praha, Státní úřad statistický, s. 172.

⁴¹ Tamtéž, s. 42.

⁴² MAREK, Josef. Aehrenthalský cukrovar. *Industriální Topografie* [online]. [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000033>

⁴³ ANDĚL, Rudolf a Jan KABÍČEK, 1962. *Hrady a zámky Severočeského kraje*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, s. 98.

významná a na území obce se vyskytují archeologické nálezy už z počátku 2. tisíciletí před naším letopočtem.⁴⁴

Prvním dochovaným pánem Brozan je Jan z Doupova. Během husitských válek připadly Brozany Hynkovi z Valdštejna.⁴⁵ Nejdůležitějším vládnoucím rodem v Brozanech v období středověku byli ale Zajícové z Hazmburku, kteří zrekonstruovali a rozšířili místní zámek.⁴⁶ Podstatnou historickou památkou v Brozanech nad Ohří je také románský kostel sv. Gotharda, jehož nejstarší části pochází z třináctého století.⁴⁷

Co se počtu obyvatel týče, jedná se spíše o menší obec. V roce 1843 zde žilo 775 obyvatel ve 140 domech, v roce 1921 pak 1152 obyvatel ve 192 domech.⁴⁸ V jednom z těchto domů, konkrétně v domě č. p. 150, bydlela ve sledovaném období rodina Novotných. Brozany nad Ohří měly dlouhodobě spíše vesnický charakter, zásadním pro jejich hospodářství bylo zemědělství.⁴⁹

Národnostní aspekt byl ve sledovaném období velmi důležitý. V roce 1930 v okrese Roudnice nad Labem žilo 51 324 občanů československé národnosti a 548 občanů národnosti německé. Zde se tedy situace zdá být poměrně jednoznačná. Naprosto jiný je ale případ sousedního okresu Litoměřice, kde na 34 283 československých občanů žilo 60 703 občanů německé národnosti.⁵⁰ Nejen z hlediska územního, jak bylo výše zmíněno, ale i z hlediska národnostního se tak Brozany nad Ohří vyskytovaly v těsném sousedství s převážně německou oblastí.

⁴⁴ SRBA, Jaroslav a Josef HŮRSKÝ, 1962. *České středohoří a dolní Poohří*. Praha: STN, s. 123.

⁴⁵ KUČA, Karel. *c. d.* s. 337.

⁴⁶ ANDĚL, Rudolf, Zdeněk FIALA a Jiří LOUDA, 1984. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Svoboda, s. 53.

⁴⁷ PEŠINA, Jaroslav, Antonín BARTUŠEK a Boris HANŠ, 1958. *Gotická nástěnná malba v zemích českých*. Praha: ČSAV, s. 334.

⁴⁸ KUČA, Karel. *c. d.* s. 337.

⁴⁹ Tamtéž, s. 338.

⁵⁰ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930, Díl I: Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Praha: Státní úřad statistický, 1934. s. 88.

3. Poměry rodiny Novotných před první světovou válkou

3.1 Předci Antonína Novotného

Zde již začíná práce s prameny, které byly popsány v první kapitole. Jednotlivé události a skutečnosti jsou podloženy informacemi obsaženými jak v pamětech Antonína Novotného, tak v audionahrávkách Julie Novotné (roz. Průkové).

Nejstarší zmínka v Antonínovu spisu *Naše Kronyka* se týká roku 1689, kde udává, že rodina Novotných měla v tu dobu hospodářství o výměře 45 strychů.⁵¹ Strych nebo též korec či jitro byla jednotka plochy rovná asi třetině hektaru.⁵² Tento údaj ale není ověřitelný, jelikož neznáme zdroj Antonínových informací. Jisté ale je, že předci rodiny Novotných vlastnili v Brozanech polnosti již v roce 1734, jak uvádí pozemková kniha pro městys Brozany.⁵³ Další záznam je ale až z roku 1821, kdy Antonínův pradědeček Josef Novotný vlastnil parcelu číslo 1268 a bydlel v domě číslo popisné 6. Daná parcela dnes již neexistuje, ale podle císařských otisků stabilního katastru se nacházela na jihozápadě Brozan, někde v oblasti, kudy dnes prochází dálnice D8.⁵⁴ Dům č. 6 se pak nacházel nedaleko dnešní ulice Voborského, shodou okolností méně než sto metrů od místa, kde bydlí potomci Novotných dosud.⁵⁵

Synem Josefa Novotného je Josef Novotný mladší, který zdědil hospodářství, ale prodal jak polnosti, tak i stavení a sám si ponechal jen malou usedlost.⁵⁶ Zde je na místě podotknout, že navzdory rozšířené představě ve společnosti, která přisuzuje dědictví majetku vždy nejstaršímu synovi, je daná tematika složitější a méně jednoznačná. Až v roce 1786 došlo ke změně dědického práva a bylo zavedeno, že má dědit syn nejstarší místo syna nejmladšího. V praxi se ale společnost často držela zvyků a nedá se tedy říci, že by situace byla jednoznačná.⁵⁷

⁵¹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁵² CHVOJKA, Miloš, 1982. *Malý slovník jednotek měření*. Praha: Mladá fronta, s. 135.

⁵³ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond Velkostatek Roudnice nad Labem. Pozemková kniha – urbář – soupis poddaných 1689 – 1790, inv. č. 180, sign Os Libochovice 19. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/permalink?xid=F147AD716BD511E4A0F87446A0B326F9&scan=426adb6f9877401387dc048ba5a4e3d5>.

⁵⁴ Císařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2 880 - Čechy. *Geoportál ČÚZK* [online]. [cit. 2024-02-05]. Dostupné z: <http://6b.cz/EwgD>

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁵⁷ MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK, 2002. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780-1914*. Opava: Slezské zemské muzeum. ISBN 80-862-2423-6, s. 263.

Bratr Josefa Václav, Antonínův dědeček, bydlel s manželkou Kateřinou Novotnou (roz. Horká) v č. 49 a měl čtyři děti. Jeho nejstarší syn Josef se narodil 12. prosince roku 1851 a ve 27 letech se oženil s Marií Pohankovou. Odkoupil část malé parcely a postavili zde domek č. 151. Jednalo se podsklepené zděné stavení s jedním patrem a čtyřmi obytnými místnostmi. Na dům navazoval chlév pro čtyři krávy, dále pak stodola. Josefovi a Marii se narodilo několik dětí, ale tři zemřely téměř okamžitě po porodu. První, které ani nestihlo být pokřtěno, se narodilo 24. února 1880. Druhé, jež porodní bába pokřtila jménem Josef, se narodilo 13. dubna 1881 a tentýž den zemřelo. Třetí dítě bylo pokřtěno Antonín, narodilo se 4. července 1882 a přežilo pouhé tři dny.⁵⁸ Prvním dítětem, které přežilo, byl pak právě Antonín Novotný, jenž se narodil 20. října 1883. Právě z jeho paměti čerpá tato práce.⁵⁹ O dva roky později se narodil Antonínův bratr, Václav Novotný. Nevíme přesně kolik dětí Josefovi a Marii zemřelo v kojeneckém věku, nicméně před koncem 19. století byla dětská úmrtnost obecně ještě velmi vysoká. Do poloviny 90. let umíralo přes čtvrtinu živě narozených dětí dříve, než dosáhlo jednoho roku života.⁶⁰ Kojenecká úmrtnost v českých zemích byla až o polovinu větší než například v Anglii.⁶¹ Vysoká úmrtnost kojenců pak zákonitě ovlivňovala přístup tehdejší společnosti. Jelikož smrt byla mnohem častějším a jedincům bližším jevem než v současné době, museli se s ní vyrovnávat jinak než dnes. Často bylo útěchou křesťanské učení o tom, že dítě je nevinné, a proto přijde rovnou do nebe.⁶² Tím, že smrt byla v minulosti chápána jako běžná součást všedních dnů, se dlouhodobě lidé zaměřovali spíše na péči o duši než o zdraví, protože smrt byla nevyhnutelná, ale důležitý byl hlavně případný posmrtný život duše.⁶³ I proto, jak tomu bylo například v případě zemřelého Josífka, mohly porodní báby ve výjimečných situacích přistoupit k nouzovému křtu. Dávaly tak rodinám klid, neboť ty pak věřily, že dítě čeká život věčný, ale také formálním pojmenováním zemřelého dítěte dávaly báby prostor k personifikované komemoraci.⁶⁴

⁵⁸ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří, Matrika 1866-1897, inv. č. 524, sign 15/14. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e3d>

⁵⁹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁶⁰ KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, 1965. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s 203.

⁶¹ Tamtéž, s. 204.

⁶² DOKOUPIL, Lumír, Ludmila NESLÁDKOVÁ a Radek LIPOVSKI, 2013. Úmrtnost malých dětí na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století. *Těšínsko : Vlastivědný časopis*. **56**(2), 15-23, s. 16.

⁶³ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *c. d.* s. 272.

⁶⁴ JADRNÁ MATĚJKOVÁ, Hana, 2011. "Slovou a jsou ony nás všech veliké matky": porodní báby a jejich role v raně novověké společnosti. *Historia Olomucensia*. 2011. **39**. ISSN 1803-9561, s. 58.

Z pečlivosti, s jakou Antonín sepisoval rodinnou historii, je možné pozorovat hned několik jeho stěžejních vlastností. V první řadě jde o jeho vnímavost, co se významu historie týče. Dále jsou to jeho vzdělání a zvědavost, což je aspekt, který bude i v další části jeho paměti velmi znatelný, a který nesmíme opomenout. Svě paměti koneckonců uvádí následovně: „*Napsal jsem tyto paměti, pro svoje vnuky, aby věděli, jaké to bývalo za mých mladých let. Píši jen co si pamatuji. Snad jsem leccos zapomněl nebo věděl chybně. Bude mi již na podzim 80 let, možno, že už toho mnoho nenapiši. Dle vůle Boží!*“⁶⁵

3.2 Dětství Antonína Novotného

Podobné vyznění, jako měla předchozí citace, má celý popis dětství Antonína Novotného. Vším prostupující zbožnost, jež je silně přítomná naprosto ve všech písemných památkách, které se po Antonínovi dochovaly, jistě velmi silně ovlivňovala nejen jeho život, ale i pohled na něj. Celá rodina byla římskokatolického vyznání, s jedinou výjimkou Antonínova dědečka, Václava Novotného, který byl v mládí protestant, ale ve stáří ke katolicismu konvertoval také.

Antonín a Václav prožívali poměrně běžné dětství. Společně si hráli, pomáhali rodičům, občas se prali. Antonín vzpomíná, že Václav, „*byl silnější, často mě přemohl.*“⁶⁶ Antonín, byť starší z bratrů, byl celý život slabší a náchylnější k nemocem a „*často postonával*“⁶⁷. Bratři si hráli i s dětmi ze sousedství, a to zejména u obuvnické rodiny Vančových, kteří bydleli v sousedním domě č. 47, a kteří měli tři dcery a jednoho syna. Z her s těmito dětmi také pochází jedna z prvních vzpomínek Antonína, jenž na sebe jednou při hře „na kupce“ shodil těžká vrata a „*kovaný silný hřeb jaké tehdy kováři robili mě zasáhl do hlavy a omráčil.*“⁶⁸ Na místo musel být přivolán dokonce doktor, aby ránu ošetřil.

To se stalo ještě před Antonínovým nástupem do školy. Tam „*(...) začal choditi v 6ti letech, 1.9. 1889.*“⁶⁹ První třída byla ve škole vedle fary v Brozanech. Třídním učitelem Antonína byl František Zázvorka. V roce 1895 byla postavena nová budova školy, kam se všechny čtyři třídy přesunuly.⁷⁰ Bylo zvykem na konci školního roku uspořádat velký výlet někam za obec na místo, kde: „*byly přistaveny stoly a lavice – prkna na kůlech. Po příchodu*

⁶⁵ Novotný, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁶⁸ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

byly provozovány různé hry a zábavné atrakce. Někdy, hodilo-li se to i menší proslov.⁷¹ Antonín už od prvních tříd působil jako velmi inteligentní žák. Například ve čtvrté třídě měl jedničky ze všech předmětů, kterými byli náboženství, čtení, psaní, počty, přírodopis, zeměpis, dějepis, kreslení, zpěv a tělocvik.⁷² Antonínovi rodiče, zejména pak matka, dokonce „... *chtěla, když jsem vychodil školu, kdybych mohl na studii. Byla by bývala ráda měla syna kněze.*“⁷³ Ze studií sešlo, dílem kvůli nedostatku financí, dílem pak kvůli Antonínovu chatrnému zdraví. Místo toho se Antonín alespoň učil hrát na housle. Po dvou či třech letech toho ale nechal. Hudební vzdělání mu ale ještě přišlo vhod později.

Oba chlapci také využívali od dvanácti let úlevy z povinnosti školní docházky, která umožňovala potomkům pomáhat rodičům při polních pracích.⁷⁴ Václav šel ve třinácti letech na handl k Němcům, jak tehdy bylo zvykem.⁷⁵

Kromě školních povinností, práci okolo hospodářství a hře na housle, Václav i Antonín pravidelně „*ministrovali, jakmile jsem se ukázal schopným. Já to vydržel přes celou školní dobu, a i po ní ještě nějaký čas.*“⁷⁶

3.3 Situace před blížící se válkou

Dětské období ale muselo dříve nebo později skončit. Od doby, kdy mohutná pruská armáda, tvořená z velké části odvedenci, v roce 1866 drtivě porazila Rakousko a o čtyři roky později také Francii, rozšířila se představa o nutnosti podrobit muže evropských velmocí vojenskému výcviku, aby tak státy měly k dispozici větší množství bojeschopného vojska.⁷⁷ Nejinak tomu bylo i v rakouské monarchii, kde od roku 1868 platil branný zákon. Odváděli se muži od dvaceti do dvaceti tří let, nicméně všeobecná branná povinnost trvala 24 let.⁷⁸ Rakousko-uherská armáda byla, částečně díky dualismu a faktické existenci tří ministrů války, tedy c. k. společného ministra války, c. k. rakouského ministra pro zemské války a královského uherského ministra honvédů, silně přebyrokratizována a neschopna reagovat na měnící se situaci. Z tohoto důvodu disponovala monarchie těsně před začátkem války velmi nízkým

⁷¹ Novotný, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁷² Archiv autorovy rodiny: Školní zpráva Antonína Novotného. *Obecná škola v Brozanech*. Brozany nad Ohří, 1896.

⁷³ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ, 2017. c. d. s. 218.

⁷⁵ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁷⁶ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁷⁷ KEEGAN, John, 2003. *První světová válka*. Praha. ISBN 80-729-1070-1, s. 25.

⁷⁸ PERNES, Jiří, 2003. *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526-1918*. Praha: Elka Press. Militaria (Elka Press). ISBN 80-902-7455-2, s. 404.

stavem armády.⁷⁹ Branná pozemní moc monarchie se ve výsledku skládala ze tří částí. Byli jimi společné stálé vojsko a námořnictvo, oddíly domobrany a uherské a rakouské zeměbrany, tzv. Honvéd a Landwehr.

A právě do Landwehr v roce 1905 byl ve dvaceti letech odveden Antonínův bratr Václav. Konkrétně byl přidělen k zeměbraneckému pluku č. 10 do Mladé Boleslavi, tedy k Landwehr Infanterieregiment NR.10.⁸⁰ Václav si zde odsloužil dvouletou povinnou vojenskou službu. Během své vojenské služby si vysloužil hned dvě vyznamenání. Jedním z nich bylo vyznamenání pro ošetřovatele nemocných, v podobě smaltovaného odznaku s červeným křížem. Druhým bylo střelecké vyznamenání, které se skládalo z rudých šňůr s pěti bambulemi.⁸¹

Antonín vzpomíná, že „... *já, že jsem byl slabší, ani jsem odveden nebyl.*“⁸² Jeho slabší zdraví ho omezovalo celý život, ale také se díky němu vrátil dříve z války. Snad i proto, že byl Antonín slabší, byl natolik jiný než Václav. Ten, „*jsa smělejší povahy chtěl se přiřizení do většího místa nebo odstěhovati se do Srbska. Ježto se mu zdálo malé, přislíbil pole a domek staršímu.*“⁸³

Stěhování Čechů do Srbska během 19. století bylo poměrně rozsáhlým jevem. Lidé se stěhovali do oblasti Banátu, která se dnes rozkládá na území Rumunska, Srbska a Maďarska. Důvodů k migraci bylo mnoho. Místní vrchnost nabízela mnohé výhody, jako bylo osvobození od vojenské služby, úlevy na daních či velké polnosti.⁸⁴ Potomky těchto kolonistů je možné v oblasti nalézt dodnes.⁸⁵

Antonín se v roce 1912 oženil s Annou Kubíkovou, dcerou Františka Kubíka z domu č. 121 v Brozanech. Díky nezájmu mladšího bratra mohl Antonín převzít hospodářství po rodičích za určitou finanční kompenzaci. Jednu polovinu zaplatili pomocí Annina věna a tu druhou postupně spláceli.⁸⁶ Hned následující rok, 15. července 1913, se Antonínovi a Anně narodila dcera Marie. Brzy po porodu ale Anna onemocněla, a i přes péči doktorů jak

⁷⁹ JINDRA, Zdeněk, 2014. Kardinální problém Rakousko-Uherska za Velké války 1914–1918: Lidský potenciál na frontě a v zázemí. *Historická sociologie*. (2), s. 94.

⁸⁰ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁸¹ HAVEL, Petr, 2001. Vyznamenání za obzvláštní způsobilost v rakousko-uherských ozbrojených silách 1868-1918. *Historie a vojenství. Časopis historického ústavu Armády ČR*. 50(1). ISSN 0018-2583. s. 77-87.

⁸² NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ FISCHER, Gero, 2003. Tschechen im rumänischen Banat. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 49, 203-218.

⁸⁵ JAKOUBEK, Marek, Luděk JIRKA, Nela KRÁLOVÁ, Michal PAVLÁSEK a Jiří TŮMA, 2015. *Krajané: hledání nových perspektiv*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. ISBN 978-80-7465-151-9. s. 49.

⁸⁶ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

v Brozanech, tak v Litoměřicích, zemřela 2. prosince 1913 na tuberkulózu plic.⁸⁷ Tuberkulóza, jakožto obzvláště zákeřné onemocnění, šířící se primárně vzduchem a zasahujícím zejména plíce, způsobovala v oblasti budoucího Československa před první světovou válkou až 15% celkových úmrtí.⁸⁸ Kvůli blízkému kontaktu mezi rodinnými příslušníky se tato nemoc navíc rychle šířila a často si vyžádala životy hned několika příslušníků domácnosti. Do Československa se první vakcína dostala až v roce 1926.⁸⁹ Antonínovu dceru Marii si na nějaký čas vzala domů rodina Kubíkových, ale jelikož nedlouho poté matku Antonínovy zesnulé ženy ranila mrtvice, Marie se ujal Antonín spolu se svými rodiči.⁹⁰

Pro Antonína to muselo být jednoznačně těžké období. Zůstal sám na hospodářství a malou dceru. Rodiče pomalu ale jistě stárli, otci Josefovi bylo 63 let, a tíha života celé rodiny padla na Antonínova ramena. Od bratra Václava se mu moc pomoci nedostávalo, vzhledem k jeho snům odstěhovat se z regionu. Období, které následovalo, bylo ale ještě mnohem obtížnější než to předešle zmíněné.

⁸⁷ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁸⁸ HOMOLKA, Jiří a Vladimír VOTAVA, 2003. *Tuberkulóza*. 3. vyd. Praha: Karolinum. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0630-5. s. 20.

HŮLKA, Jaroslav, 1922. *Sociální přehled tuberkulózy v Československu*. Se 40 diagramy a 90 statistickými tabulkami v textu. 3. vyd. Praha: Ústředí Masarykovy ligy proti tuberkulóze. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. s. 25

⁸⁹ RÁBOVÁ, Šárka Caitlín, 2020. „Matky, chraňte své děti!“ Historie proti tuberkulózního očkování v Československu. *Dějiny a Současnost*. **XLII**(6), 17-19.

⁹⁰ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

4. Osudy rodiny Novotných během první světové války

Antonín si poznamenal, že „r. 1914 ku konci července na sv. Annu vypukla válka.“⁹¹ Oficiálním termínem zahájení první světové války, který je v současnosti nejvíce přijímán, je 28. červenec, nikoli 26. červenec, kdy má tradičně svátek sv. Anna.⁹² Veřejnost zpočátku doufala, že konflikt nebude zapotřebí a srbská strana ustoupí. Jen mizivá část obyvatel si dokázala představit blížící se katastrofu. Právě 28. července situaci komentuje týdeník Čech následovně: „*Co jest s válkou? Dosud není, prozatím jest jen válečný stav, předehra k tragedii, která snad vůbec sehraána nebude. (...) Proslýchá se, že Srbsko prý povolí. (...) Upíráme-li zrak do nejbližší budoucnosti, nalézáme tam (...) aspoň naději v mír a důvěru v pomoc Boží.*“⁹³ Obecně bylo také rozšířené přesvědčení, že případná válka bude krátká a nanejvýš do konce roku bude po ní.⁹⁴ Je na místě upozornit na jev, jenž se v moderních dějinách vyskytuje poměrně často. S blížící se hrozbou válečného konfliktu se zvyšuje počet hlasů tvrdících, že žádný válečný konflikt nehrozí a kdyby přece jen nastal, bude velmi krátký. Tyto hlasy se ozývaly, jak bylo zmíněno výše, právě před první světovou válkou. Další se ozývaly, prostřednictvím Nevilla Chamberlaina a jeho „*mírem pro naši dobu*“⁹⁵, před druhou světovou válkou. I v nedávné minulosti, těsně před vypuknutím války na Ukrajině, málokdo očekával konflikt takového rozsahu, jaký nakonec nastal. Někdejší prezident České republiky dokonce tvrdil, že válka nebude vůbec a informace o případné invazi jsou jen chybou tajných služeb.⁹⁶

4.1 Václav Novotný na frontě první světové války

Nicméně v červenci roku 1914 válka skutečně nastala a Antonínův bratr Václav, jelikož byl již v době míru odveden a odsloužil si dvouletou povinnou vojenskou službu, musel prakticky okamžitě narukovat.

Celkový válečný plán ústředních mocností stanovoval úkol rakousko-uherských vojsk držet hlavní část východní fronty a zadržet postup ruských vojsk tak dlouho, dokud Německo na západě neporazí Francii a nebude moct výrazně přispět v bojích na východě.⁹⁷ Tento plán samozřejmě záhy selhal, neboť se Německu nepovedlo porazit Francii tak rychle, jak se

⁹¹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

⁹² KEEGAN, John. *c. d.* s. 25.

⁹³ *Čech: politický týdeník katolický*. Praha, 28. 7. 1914, s. 1.

⁹⁴ ŠEDIVÝ, Ivan *c. d.* s. 269.

⁹⁵ FABER, David, 2008. *Munich, 1938: Appeasement and World War II*. Londýn. Simon A Schuster. ISBN 978-1-4391-3233-3. s. 12.

⁹⁶ Zeman: Válka nebude. Informace o ruské invazi na Ukrajinu jsou opět blamáž tajných služeb USA, 2022. *IROZHlas* [online]. [cit. 2024-02-18]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/milos-zeman-prezident-rozhovor-ukrajina-rusko-konflikt-valka-hospitalizace_2202170725_ako

⁹⁷ ŠEDIVÝ, Ivan. *c. d.* s. 71.

zamýšlelo. Rakousko-uherská armáda tak bránila proti Rusku východní frontu, která byla 480 kilometrů dlouhá a kvůli německému neúspěchu na západní frontě nemohla doufat v brzké posily.⁹⁸ Václavův pluk spadl pod 52. zeměbraneckou pěší brigádu, operující v rámci 26. zeměbranecké pěší divize. Ta se účastnila bojů na východní frontě, a to už v bitvě u Komárova. Tato bitva začala 26. srpna 1914 a vyžádala si velké oběti na rakouské straně. Václavův pluk měl asi 9% mrtvých, 15% zraněných a 35% pohřešovaných mužů.⁹⁹ Následovala bitva o Lvov, po které klesla bojová síla pluku na méně než polovinu původního stavu.¹⁰⁰ Pouze při bojích na řece Saně ztratila 26. divize okolo 700 mužů.¹⁰¹ Těchto bojů se ale Václav sám ještě nezúčastnil, byť byl již na cestě na frontu. Zde začíná tato práce využívat soubor korespondence, jenž byl výše detailně popsán. První lístek polní pošty, který Václav poslal domů, je totiž právě z cesty na východ, a to konkrétně z Přerova, odkud píše: „*Pozdrav z Přerova. Potkáváme moc marodů. Snad poslední s Bohem. Váš Václav.*“¹⁰² Poslal ho již 18. září, nicméně není jasné, kdy se dostal dál na východní frontu a následně do ostrých bojů. Po neúspěšném boji na řece Saně se rakousko-uherská armáda stáhla na hřebeny Karpat.¹⁰³ Strategické důležitosti pak náhle nabyla obec Bardejov, která byla konečnou stanicí železnice a kam tedy přijížděly vlaky se zásobami i s muži.¹⁰⁴ Situace rakousko-uherských vojsk v Karpatech byla nezáviděníhodná, vojáci byli po těžkých bojích vyčerpáni a docházelo i k problémům doručování pošty.¹⁰⁵

Dá se předpokládat, že se Václav dostal do oblasti aktivních bojů někdy v druhé půlce října či na začátku listopadu roku 1914 a vystoupil z vlaku právě v Bardejově. 52. zeměbranecká pěší brigáda se v tomto období pohybovala v prostoru dnešní hranice Polska a Slovenska. 8. listopadu se vyskytovala v obci Błażowa v jihovýchodním Polsku, kde 10. zeměbranecký pluk kryl ústup zbytku rakouských vojsk.¹⁰⁶ O několik dní později pochodoval pluk směrem ke hranicím s Uhrami. Na prvním lístku polní pošty poslaném z fronty Václav zmiňuje, že: „*včera*

⁹⁸ KEEGAN, John. c. d. s. 125,

⁹⁹ ŠEDIVÝ, Ivan. c. d. s. 75.

¹⁰⁰ Tamtéž. s. 78.

¹⁰¹ WISSHAUPT, Ernst. *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrinfanterieregimenter 9 und 10) im Weltkrieg 1914-1918*. Reichenberg: Der Heimat Söhne im Weltkrieg, 1928-1930, s. 102.

¹⁰² NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁰³ ŠEDIVÝ, Ivan. c. d. s. 80.

¹⁰⁴ DROBŇÁK, Martin, Matuš KORBA a Radoslav TURIK, 2010. *Mementá prvej svetovej vojny. Cintoríny v okresoch Bardejov a Svidník*. Redos. ISBN 978-80-790617-0-8. s. 7.

¹⁰⁵ HOLÝ, Kamil, 1928. *Tažení v Haliči a v Polsku r. 1914: Vyličení událostí na ruském válčišti v prvním roce světové války, se zvláštním zřetelem na účast býv. rakousko-uherských vojsk*. Praha: Vojenský archiv RČS, s. 58

¹⁰⁶ WISSHAUPT, Ernst. c. d. s. 132.

12. listopadu v 11 jsme překročili hranice Uher a zítra 14 půjdem dále, kam to nevím. Potřeboval bych také prádlo, množí se vši. ¹⁰⁷ Hranice pluk přešel přes Polianske sedlo. ¹⁰⁸

Václavovy dopisnice jsou velmi špatně čitelné a také jich není mnoho. Svou roli v tom dozajista hraje velmi špatná zásobovací situace rakousko-uherské armády. ¹⁰⁹ Polní pošta jen obtížně reagovala na stále se měnící pozici pluků a často se tedy stávalo, že mezi odesláním dopisu a jeho doručením uběhla dlouhá doba. Tak je tomu například s Václavovým dopisem z 1. listopadu, na který někdo z domova v Brozanech zezadu připsal, že byl doručen 2. prosince. ¹¹⁰ Vojákům se nedostávalo teplého oblečení ani jídla. V dalším dopise z listopadu 1914 Václav zmiňuje, že „*Hned v úterý jsme měli tuhý křest ohněm (...) dnes ve čtvrtek alespoň píšu ze zákopů. Od pondělí jsme neměli mináž.*“ ¹¹¹ Několik dní bez přidělu jídla nebylo zdaleka ojedinělým jevem. O pár dní později v dalším dopise Václav vysvětluje, že si vojáci musí jídlo obstarávat sami: „*lidé nesměj na pole, ještě že zde jsů brambory, aspoň maličko si můžeme uvařit, ale jsme bez sole.*“ ¹¹² Stejně tak si Václav stěžuje na nedostatek teplého oblečení a jeho mizivou kvalitu, protože „*roztrhaný je to hrozně a ani se to nedá vyprat.*“ ¹¹³ Několikrát prosí rodiče a bratra, aby mu, pokud to bude možné, zaslali teplé oblečení. Vyčkávání na případný ruský útok, dlouhé pochody v dešti či sněhu a to, že „*předevčirem nastala ostrá zima, vítr jako jehli, jak bude dál, pomoz Bůh,*“ ¹¹⁴ mělo neblahý dopad na morálku vojska. V listopadu během pouhých několika dní ztratil 9. sbor 5500 mužů, z čehož většina přešla na stranu nepřítele. ¹¹⁵ Historický spis, pojednávající o historii 52. zeměbranecké brigády a sepsaný v roce 1928, o tomto období poznamenává, že „*kvílel štíplavý vítr. Mraky byly studené, mihotaly se sněhové vločky a jejich mokro se vojákům prokousávalo kabáty až na kůži. Všichni se třásli, čelisti jim klepaly mrazem a na bojových pozicích v kamenité půdě poznávali útrapy karpatské zimní války.*“ ¹¹⁶

Vojáci tedy neměli dostatečné vybavení, trpěli nedostatkem potravin, poštovní spojení s jejich blízkými doma vázlo, pochodovali dlouhé kilometry v zimě a sněhu a celkově jejich

¹⁰⁷ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁰⁸ WISSHAUPT, Ernst. *c. d.* s. 126.

¹⁰⁹ PERNES, Jiří, 2003. *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526-1918*. Praha: Elka Press. Militaria (Elka Press). ISBN 80-902-7455-2. s. 341.

¹¹⁰ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ ŠEDIVÝ, Ivan. *c. d.* s. 81.

¹¹⁶ WISSHAUPT, Ernst. *c. d.* s. 130.

situace byla velmi tristní. I v dopise Václava z fronty v Karpatech, který byl odeslán 26.12. 1914, je jasně zřetelný jeho smutek a frustrace: „*Bolí mě noha, až to nepůjde tak holt zůstanu ležet. Teď zde sedíme v Karpatech, pořád máme službu. Z dále hřmí děla, ale my ve ohni nejsme, jak dlouho nevím. Veselé Vánoce Vám.*“¹¹⁷

Průběh války na frontě v Karpatech byl odlišný od západní fronty, kde se poměrně brzo ustálila linie zákopů a charakter bojů byl zcela rozdílný od oblasti, v níž bojoval Václav. Na východní frontě došlo ke změně charakteru na zákopovou válku až v prosinci roku 1914.¹¹⁸ Ztráty byly obrovské. Václav psal domů: „*jsem Bohů dík ještě celý, jak dlouho nevím, šrapneli řadí strašně.*“¹¹⁹ Šrapnelové kanónové a houfnicové střely byly obzvláště ničivou zbraní zejména proti postupující pěchotě.¹²⁰ Je možné, že jeden z těchto řadících šrapnelů si našel i Václava. Poslední zmínky o něm rodina měla na konci prosince. Poslední balíček, který mu rodina poslala, se jim vrátil, neboť už nebylo komu ho doručit. „*To byl někde v Karpatech. A od té doby bylo marné po něm pátrání. Asi tam někde zahynul.*“¹²¹ V tomto období se Václav nacházel se svým plukem někde v okolí obce Nižná Polianka. Jeho rodina se snažila o něm zjistit jakoukoli validní informaci, doufajíc, že padl do zajetí. Antonín se dokonce obrátil na Červený kříž, který mu ale na konci ledna 1915 odpověděl, že Václav není v seznamech válečných zajatců.¹²² Václav Novotný se nenachází v oficiálních matrikách zemřelých, nicméně jak bylo výše zmíněno, ty nejsou vždycky přesné. Východní fronta se navíc, na rozdíl od západní, často měnila a posouvala. Bylo tedy obtížnější přesně evidovat všechny padlé. V obci Nižná Polianka jsou dva vojenské hřbitovy, na kterých je dohromady pochováno přes 220 neznámých a neidentifikovaných vojáků.¹²³ Je poměrně pravděpodobné, že mladší ze dvou synů Josefa a Marie Novotných našel své místo odpočinku právě tam. Na náměstí v jeho rodných Brozanech, kde si jako dítě hrával s bratrem a s dětmi ze sousedství, byl v září 1936 odhalen pomník obětem první světové války. Václavovo jméno je na něm také.¹²⁴

¹¹⁷ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹¹⁸ ŠEDIVÝ, Ivan. *c. d.* s. 83.

¹¹⁹ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹²⁰ *Vojenský terminologický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1966, s. 46

¹²¹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

¹²² NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹²³ DROBŇÁK, Martin, MATUŠ KORBA a Radoslav TURIK, 2010. *Mementá prvej světovej vojny*. s. 63-65.

¹²⁴ BUREŠ, Jiří, Marta PAVLÍKOVÁ a Radoslav TURIK, 2021. *Tatičku, vrať se k nám!*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-85036-78-7, s. 72.

4.2 Antonín Novotný na frontě první světové války

4.2.1 Antonín Novotný odveden

Jak bylo výše zmíněno, Antonín Novotný, jelikož byl celkově slabší konstituce, původně odveden nebyl. Důvodů k tomu, aby muž nebyl odveden, bylo mnoho. Do roku 1883 se například při odvodu měřil obvod hrudníku, posléze se také zkoumala kvalita zraku a další položky. Nejasné hranice toho, kdo k odvodu způsobilým je a kdo už není, vedly také k častému simulantství, kdy branci vymýšleli nejrůznější způsoby, jak odvodem neprojit.¹²⁵ Navíc se mezi lidmi šířila nechuť k válce, strach z odvedení a následné účasti v bojích, a to i přes snahu udržet bojového ducha v zázemí na výši. To spojeno s výcvikem, při kterém byly branci často týráni, fyzicky a psychicky trestáni a šikanováni¹²⁶, občas bohužel vedl až k tomu, že někteří branci viděli jako jedinou možnost útěku sebevraždu. Tak tomu bylo pravděpodobně například i u Antona Tylkeho, obyvatele Brozan, který si ve svém domě v lednu 1916 vzal život oběšením.¹²⁷

Válka, která původně měla trvat jen pár měsíců, se stále protahovala a počet padlých vojáků strmě narůstal. Již v prvním válečném roce došlo v rakouské armádě k celkovému úbytku až 43% vojáků, kteří padli, byli zraněni, ocitli se v nepřátelském zajetí či byli pohřešováni. Do konce roku 1915 muselo ministerstvo války armádě poskytnout dalších 280 000 vojáků, aby alespoň zaplnilo mezeru v řadách vojska.¹²⁸ Stát tedy musel sahat znovu a znovu do ročníků mužů alespoň teoreticky způsobilých vojenské služby a odvádět i dosud neodvedené.

Antonín tedy „(...) při dalších odvodech, jež byly často, byl také na jaře 1915 odveden. Ale narukování bylo, na zákrok českých poslanců, ježto nebylo lidí na žně, odloženo až po žních.“¹²⁹ Odliv pracovní síly ze zemědělství byl velkým problémem téměř všech ve válce zúčastněných států.¹³⁰ Stát se na špatnou situaci snažil všelijak reagovat. Jedním z pokusů zajištění dostatku sil na žně bylo nařízení z června 1915, které umožňovalo dočasné zproštění

¹²⁵ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *c. d.* s. 236.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond Velkostatek Roudnice nad Labem. Pozemková kniha – urbář – soupis poddaných 1689 – 1790, inv. č. 180, sign Os Libochovice 19. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <http://vademecum.soa.litomerice.cz/vademecum/permalink?xid=F147AD716BD511E4A0F87446A0B326F9&scan=426adb6f9877401387dc048ba5a4e3d5>.

¹²⁸ JINDRA, Zdeněk. *c. d.* s. 100.

¹²⁹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

¹³⁰ JINDRA, Zdeněk a Jan MUSÍLEK, 1984. *První světová válka*. Praha: SPN, s. 207.

služby pro samostatné rolníky, o kterém se Antonín zmiňoval.¹³¹ Nicméně v září bylo po žních a Antonín narukoval. Následovaly dva měsíce výcviku v nedalekých Lovosicích a krátký pobyt v Terezíně, „*odkud jsem 2. 12. odjel na ruskou frontu.*“¹³² Loučení muselo být obzvláště obtížné pro Josefa a Marii, Antonínovy rodiče. Před rokem ztratili jednoho syna a teď do války odjel i druhý. I přes jejich pokročilý věk jim syn musel nechat na starosti nejen nemalé hospodářství, ale také dvouletou dceru Mařenku. Antonín si byl tíže břemena velmi dobře vědom. Těsně před odjezdem na východ jim z Lovosic poslal dopis na rozloučenou. V něm píše: „*Pokládám za svoji povinnost, ještě než odjezdem, poděkovati Vám za vše dobré, za Vaši velkou lásku a péči, za všecku Vaši práci a utrpení. A prosím Vás, opět abyste ještě nějaký čas, než Bůh mi zase dopřeje návratu o moji Mařenku pečovali.*“¹³³

Již v tomto dopise je možno sledovat jev, který je patrný z veškeré Antonínovy korespondence, jenž přímo vychází z prostředí, ve kterém byl vychováván a z hodnot, ke nimž byl veden. Byla to jeho obrovská víra v Boha, protože „*však když jest nouze nejvyšší, bývá pomoc Boží nejbližší.*“¹³⁴ Je obecným úkazem, že tváří v tvář bezvýhodné situaci, jakou válka bezpochyby byla, nalézají lidé ve víře útěchu častěji než v dobách klidných. Víra na bojištích první světové války je obecně velmi složité téma. Pro mnohé vojáky byl přímý kontakt se smrtícím chaosem bojů impulzem, který, pokud již před válkou věřícími byli, posílil, nebo, pokud před válkou věřícími nebyli, objevil, či znovuobjevil jejich víru. Pro další byl tento kontakt impulzem k přesnému opaku, tedy vystřízlivění či odpadnutí od víry. Zajímavý je rozpor mezi katolickými a protestantskými vojáky. Ti katoličtí se často utíkali k nejrůznějším amuletům spojeným s jejich vírou, ať už to byl růženec, křížek či svatý obrázek. Jejich víra jim tímto způsobem byla nablízku i v zákopech. Protestanté tuto možnost většinou nevolili.¹³⁵

Antonín tedy zdaleka nebyl mezi vojáky v první světové válce jediný, kdo projevoval ve svých dopisech silnou zbožnost. Například Vojtěch Medek, voják 1. dělostřeleckého pluku, vzpomíná na pohřeb kamaráda a věří, že „*Bůh ho chtěl ušetřit těchto smutných dnů a užívá již asi radosti v nebi.*“¹³⁶ Nejednalo se ani o specifikum českých vojáků. Jakub Péricard, francouzský poručík, který podobně jako Antonín zanechal doma malou dceru, zase vzpomínal,

¹³¹ FRANĚK, Rudolf, 1965. Důsledky válečného hospodářství pro české zemědělství (1914-1918). *Sociologie a historie zemědělství*. 2, s. 23.

¹³² NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

¹³³ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ HOULIHAN, Patrick J., 2015. *Catholicism and the Great War: religion and everyday life in Germany and Austria-Hungary, 1914-1922*. Cambridge: Cambridge University Press. Studies in the social and cultural history of modern warfare. ISBN 978-1-107-03514-0, s. 117.

¹³⁶ MEDEK, Vojtěch, 1915-1940. *Co jsem zkusil na vojně za světové války 1915 až 1918*, s. 72.

jak se mu snáze dcera nechávala doma, protože věřil, že nad ní bdí Bůh.¹³⁷ Antonín konstatuje, že „*Kdyby byla Jeho vůle abych zemřel dříve, než vykonám svou povinnost k Vám a k dítěti, zavolal by mě i kdybych doma byl a bude-li mne chrániti i kdybych kráčel v stínu smrti, zachrání mě!*“¹³⁸ Zároveň rodiče uklidňuje, nevědom si ještě, že Václava opravdu už nikdy neuvidí a doufaje, že je jen nezvěstný, píše „*nermuťte se proto a doufejte. I s Václavem se ještě můžeme shledati!*“¹³⁹ Z tohoto dopisu na rozloučenou je možné vypožorovat, co Antonína pohánělo celou jeho válečnou zkušenost. Byla to jeho obrovská, v dnešní době možná pro širokou veřejnost až těžce pochopitelná, víra a smysl pro povinnost jak vůči rodičům, tak vůči dítěti.

4.2.2 Antonín Novotný na cestě na východní frontu

Antonín byl zařazen do 42. pěšího pluku a zapojil se do bojů na východní frontě. Ta se ale za rok od doby, kdy zmizel Václav, poměrně výrazně změnila. Jelikož západní fronta došla prakticky do patové situace a pozice armád se víceméně zastavily v liniích zákopů, obrátila se část německé pozornosti na východní frontu, doufajíc, že by výrazným úspěchem proti Rusku došlo k uvolnění části rakousko-uherských sil.¹⁴⁰ Díky německé pomoci se fronta posunula výrazně na východ, kdy 22. června dobyli rakousko-uherská vojska Lvov a 4. srpna vstoupili Němci do Varšavy.¹⁴¹ Čím dále ale spojené síly Rakouska-Uherska a Německa postupovaly, tím více se prohlubovaly problémy se zásobováním a jakmile se na podzim zhoršilo počasí, nastoupila rasputica. Rasputica je označení pro období, které přichází v Rusku, Bělorusku a na Ukrajině dvakrát za rok, na jaro a na podzim, a mění místní nezpevněné cesty na bláto.¹⁴² Tyto podmínky ještě umocnil problém se zásobováním, postup ústředních mocností se zastavila fronta se tak rozvinula přibližně na přímce mezi Rižským zálivem a Černovicemi v dnešní Ukrajině.¹⁴³

A právě na tuto poměrně nehybnou frontu vyrazil Antonín. Díky méně chaotické situaci na frontě fungovala pošta efektivněji a rychleji než v případě fronty v Karpatech. Tento fakt spolu s tím, že byl Antonín pro psaní už od školy nadanější, vedlo k tomu, že Antonínova korespondence směrem domů byla mnohem častější a detailnější než ta Václavova. Vyšší frekvence korespondence nám umožňuje více nahlédnout do každodenního rozpoložení

¹³⁷ PÉRICARD, Jakub, 1926. *Tváří v tvář. Vzpomínky a dojmy vojína ze světové války*. Praha: Knihovna družiny čsl. legionářů, s. 55.

¹³⁸ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ ŠEDIVÝ, Ivan. *c. d.* s. 93.

¹⁴¹ PERNES, Jiří. *c. d.* s. 345-346.

¹⁴² OVERY, Richard, 1997. *Russia's war*. Londýn: Penguin. ISBN 1-57500-051-2. s. 113.

¹⁴³ KEEGAN, John. *c. d.* s. 187.

Antonína. Spolu s poznámkami z války, které si zapisoval částečně v zákopech a částečně retrospektivně doma, máme tedy velmi detailní popis jeho válečné zkušenosti.

„*Ve čtvrtek 2. 12 1915 jsme vyjeli z Terezína. (...) Jeli přes Krakov a Lvov a přijeli v pondělí 6.12. do Brodů na Haliči.*“¹⁴⁴ Stojí na začátku výše zmíněných poznámek. Pro ilustraci frekvence, se kterou Antonín psal, je na místě uvést, že pouze z 6. prosince 1915 jsou dochovány hned tři listky polní pošty. Antonín během cesty vlakem bezpochyby přemýšlel nad nebezpečím, které na něj čeká na jejím konci. Přece jen již po cestě „*je viděti stopy války. Dej Bůh, abychom se opět tudy ve zdraví vraceli. To by byla radost.*“¹⁴⁵ Brody, o kterých Antonín píše, je město v západní části dnešní Ukrajiny asi 85 kilometrů východně od Lvova.

Následoval přesun do menší vesnice asi dvě hodiny pochodu dále na východ, kde se Antonín podívoval, že „*zde vůbec valné byty nejsou. Vesnice rozházené. Domky malé, nízké, dřevěné. Bláta dost.*“¹⁴⁶ Na počasí a bláto si Antonín stěžuje velmi často a tvrdí, že „*počasí mizerné, bláta plno.*“¹⁴⁷ V této malé vesnici slavil Antonín i Vánoce. „*Štědrý večer slavili jsme (...) v jednom opuštěném baráku.*“¹⁴⁸ Jelikož polní pošta zasílala i menší balíčky, vojáci často dostávali trvanlivé jídlo či jiné drobnosti z domova. „*Dostal každý z nás nějaký dáreček. Já zápisníček a dva doutníky.*“¹⁴⁹ Pro vojáky muselo být vánoční odloučení od blízkých obzvláště těžké. Antonín na předtištěném vánočním pohledu píše „*Vaříme si tu kávu a zpíváme vánoční písně, hovoříme a vzpomínáme!! Jak bude za rok?*“¹⁵⁰ Na dalším dopisu pak posílá „*srdečný pozdrav a upřímné přání šťastných a veselých vánočních svátků! Já je asi slaviti budu zde. Dej Bůh abychom je za rok slavili radostněji.*“¹⁵¹ Pro Antonína, který byl zvyklý Vánoce slavít na vsi, jakožto jednu ze dvou hlavních částí církevního roku, jenž pro něj byl tak důležitý, musely být tyto Vánoce obzvláště smutné. O tom, jak aktivním členem farnosti v Brozanech Antonín byl, svědčí také to, že mu osobně poslal lístek i farář Josef Pařík, který mu kladl na srdce „*...vzpomeňte, že nejste opuštěni ale všude s vámi Pán Bůh.*“¹⁵²

4.2.3 Boje v okolí Počajiva a Sapanova

Silvestrovské ráno roku 1915 znamenalo pro Antonína a jeho druhy pochod dál na východ. Šli celý den s krátkou přestávkou na oběd a poté „*šli až do tmy do Počajeva. Protože*

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

Počajev stojí na vršku a je tam velký klášter a kostel s pozlacenými a zelenými báněmi, zdálo se nám stále, že už tam budeme ale cesta byla daleká.“ Právě v okolí Počajiva, malého města na Ukrajině, kde v současnosti žije asi osm tisíc obyvatel, se Antonín pohyboval celou dobu svého působení na frontě. Klášter, který zmiňuje, je pravoslavný klášter a podle legendy byl založen mnichy v roce 1240, když prchali před Mongoly. Jedná se o druhý největší sakrální komplex na území Ukrajiny.¹⁵³

Poté, co vojáci došli do Počajiva, byli rozděleni do oddílů. Antonín si stýskal, že *„doposud jsme se drželi Češi co možno pohromadě, ale tu nás úplně rozdělili.*“¹⁵⁴ S postupující válkou se výrazně měnila politika rakousko-uherské armády týkající se rozložení národností v útvech. Právě pluk číslo 42 byl jedním z pluků, u kterých byla snaha o promísení národností velmi silná.¹⁵⁵ Nicméně i když byla česká skupina kolem Antonína rozdělena, stejně nebyl sám, protože *„setkal se s Antonínem Šlosrem z Brozan.*“¹⁵⁶ Společnost někoho z Brozan byla pro Antonína zcela jistě velmi příjemná, a *„večer obyčejně hovoříme se Šlosrem a těšíme se na domov.*“¹⁵⁷

Následujících několik týdnů bylo poměrně stereotypních. Mužstvo mělo obvykle *„ob noc službu před zákopy a poté opět jednu noc v zákopech. Odpoledne vždy práce – nositi kolíky, proutí, házeti hlínu.*“ Mužstvo hloubilo a zdokonalovalo zákopy a také si zdokonalovalo tzv. dekunky, tedy malé úkryty, ve kterých většinou spali. Množství vody v okolí řeky Ikvy vytvářelo bažinatou plochu a komplikovalo tak obě tyto stavební práce. Obě tyto stavební práce silně ztěžovalo množství vody, které, zvláště v blízkosti řeky Ikvy, vytvářelo bažinatou plochu. Díky tomu tam *„bylo vlhko, sněhu dost. V dekunkách jsme měli vodu. Na stanovištích jsme nemohli udělat díry do země, ježto tam byla voda. Udělala se jen hrázka asi 50cm vysoká, za níž jsme si museli při nepřátelské střelbě lehnout do sněhu.*“¹⁵⁸ Byť boje v dané oblasti nebyly v tomto období tak krvavé, jako když byl na východní frontě Václav, situace byla stále velmi nebezpečná. Václav Kosina, další voják ze 42. pluku, uvádí, že linie zákopů obou nepřátelených stran byly od sebe vzdáleny sotva čtyřicet kroků a mužstvo mělo stálou pohotovost.¹⁵⁹

¹⁵³ BEREZHNAJA, Lilya a Heidi HEIN-KIRCHER, 2019. Rampart Nations Bulwark Myths of East European Multiconfessional Societies in the Age of Nationalism. New York: Berghahn. ISBN 978-1-78920-148-2. s. 150

¹⁵⁴ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁵⁵ ŠEDIVÝ, Ivan. c. d. s. 70.

¹⁵⁶ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁵⁷ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁵⁸ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁵⁹ MORAVEC, Jaroslav, 2017. Nedobytný Šabac, frontovní vila Košťálov, krvavá Soča, malé příběhy vojáků z Velké války. *Zpravodaj Zapsaného spolku Český granát a Městského úřadu v Třebenicích*. 17-18.

Antonín domů nepsal příliš mnoho podrobností o průběhu bojů, o zraněných ani o padlých. Částečně může být příčinou tohoto faktu přísná cenzura polní pošty, která byla výše zmíněna. Ani v jeho soukromých poznámkách z vojny nelze najít popisy brutálních scén, na které jsme zvyklí od autorů, jakým byl například Erich Maria Remarque. V lístcích, jenž posílal domů, se popisům bojů pravděpodobně vyhýbal cíleně. Nechtěl přidělovat stárnoucím rodičům starosti. Proto se, až na výjimky, spokojil s vyjádřením „*jsem chvála Bohu zatím zdráv*.“¹⁶⁰ Zvláště v pozdějších dopisech bylo toto tvrzení až stereotypizované. Obecně se snažil v lístcích znít optimisticky a především chtěl znát novinky z domova.

Výraznou výjimku udělal až když se ho rodiče cíleně zeptali na smrt příbuzného jejich známých: „*Ten Hoffmanovic příbuzný Quido Lafant je skutečně mrtev. Byl střelen na stráži přímo do úst. Ihned mrtev. Leží tu nedaleko za frontou, kam chodíváme pro dříví u vsi Sapanova na hřbitůvku. Každý má břízový křížek s tabulkou a nápisem. Též tam leží nějaký Švarcbach Jan od 6. komp. a Rozenkranc Josef. Ovšem, že je jich tam víc*.“¹⁶¹ Rodina Rosenkranců byla jedna z rodin starousedlíků v Brozanech, jejichž předky je možné dohledat ve stejné pozemkové knize z roku 1734 týkající se Brozan jako předky Novotných.¹⁶² Na válečném pomníku na náměstí v jejich rodné vsi pak stojí, že v první světové válce padli hned dva příslušníci této rodiny, Josef Rosenkranc a František Rosenkranc. Josef, o kterém píše Antonín, padl 15. února roku 1916 u obce Sapaniv, jež je dnes součástí obce Kremenec, 21 kilometrů severovýchodně od výše zmiňovaného Počajiva. V lístku zmíněný Quido Lafant padl ve stejné lokalitě 12. března 1916.¹⁶³ Jeho jméno stojí na pomníku obětem první světové války v Přestavlcích, obci 7 kilometrů vzdálené od Brozan. Ve stejné lokalitě ztratil pluk č. 42 během jednoho měsíce nejméně 77 mužů.¹⁶⁴ Toto číslo navíc zahrnuje jen ty, kteří svým zraněním podlehl okamžitě na místě. Je tedy nutné připočítat ještě výrazné množství zraněných, o kterých schází bližší informace.

¹⁶⁰ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond Velkostatek Roudnice nad Labem. Pozemková kniha – urbář – soupis poddaných 1689 – 1790, inv. č. 180, sign Os Libochovice 19. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=F147AD716BD511E4A0F87446A0B326F9&scan=426adb6f9877401387dc048ba5a4e3d5>.

¹⁶³ Sbirka vojenských matrik, Sterberegister, sign. 1032. Pěší pluk 42: K.u.k. Inft Rgmt Nr. 42. Sterbe-Buch Tomus IX. 1914-1916. *Digitální studovna MO ČR* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <https://digitalnistudovna.army.cz/view/uuid:b097a3f6-2e66-4748-a043-d88e9440b0f5?page=uuid:f2c128d8-5e8f-11e9-a20e-005056b73ae5>

¹⁶⁴ Tamtéž

Kromě bojového nebezpečí vojáky v okolí Sapanova také výrazně trápilo nedostatečné zásobování. Antonín si poznamenal, že je „*fasunk mizerný, chleba málo nebo nic. Hledali jsme ve zříceninách obce, přes níž šly zákopy, zbytky zmrzlé mrkve a řípy.*“¹⁶⁵ Vojáci byli často přímo závislí na balíčcích z domova, ve kterých jim příbuzní posílali trvanlivé jídlo. Antonín si často psal domů o jídlo: „... *čokoládu neposílejte, hlavně suchary! Tady je na to každý jako vlk.*“¹⁶⁶ Antonínovi chodily balíčky s jídlem jak od jeho rodičů, tak od rodičů jeho zemřelé manželky, Kubíků. Význam těchto zásob je jasně patrný i z toho, že si o každém balíčku s jídlem, jenž k němu dorazil, zapsal poznámku do svých zápisků. V jednom lístku domů psal, že „*schází více mináže a chleba. Jak si ho budeme vážit, až dá Bůh se vrátíme! I bramborů a vůbec všeho doma. To je zde škola pro nás.*“¹⁶⁷

Dále pak morálce vojáků neprosplávaly vši. U Antonína se projevovala snaha dívat se na věci, pokud možno, s nadhledem. Píše tak, že „... *služby a práce a vši dost. Ale říkáme = dobře, dokud nás vši žerou!*“¹⁶⁸ Otec mu pak v dopise radí: „... *žádná mast není nic platná, já bych uvařil 3 pakličky tabáku, namočil košili a měl pokoj. Ovšem, že hezky to nevypadá, na tom nezáleží, musí to být.*“¹⁶⁹ S rozmnožením vši samozřejmě souviselo i permanentní nebezpečí epidemií tyfu. Ten byl smrtící zejména na východní frontě, kde například v Srbsku stál život 150 tisíc rakouských vojáků.¹⁷⁰ Jediným způsobem boje proti tyfu byla snaha o vymýcení vši, což se často dělalo pálením šatů. Proti dalším nemocem, jako byly například neštovice, byli vojáci očkovaní. Antonín, opět s nadhledem, psal domů, že „*včera jsme byli očkovaní. Všichni říkají, že proti hladu.*“¹⁷¹

4.2.4 Situace v Brozanech

Antonín se v každém dopise zajímal o zdraví rodičů a své dcery. Otec ho pravidelně ubezpečoval, že jsou všichni doposud zdraví. Psal například: „*jsme všechny zdraví. Mařenka roste a vynáší nás ze smutku. Byl jsem týden marod, ale teď už to jde.*“¹⁷² Díky poměrně vysoké hustotě korespondence mohli Antonín se svým otcem konzultovat veškeré práce na hospodářství. Antonín rodičům velmi kladl na srdce, aby se šetřili, protože „*hlavu si nelamte, co uděláte, to bude. Včely, budou-li některé pryč, nic nevadí, zase se zrojí. Na dříví si sjednejte*

¹⁶⁵ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁶⁶ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ KARLEN, Arno, 1997. *Člověk a mikroby: nemoc a epidemie v dějinách a v současnosti*. Praha: Columbus. ISBN 80-859-2840-X. s. 165.

¹⁷¹ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁷² Tamtéž.

*at' se nepolámete! Nechte pole ležet. Včelám pročistěte výlety aby mohly ven a ostatní nechte.*¹⁷³ Kvůli přechodu na válečné hospodářství stoupaly v Čechách ceny všech základních surovin.¹⁷⁴ Zemědělci byli zpočátku neochotní prodávat za nevýhodné ceny a čekali na zlepšení situace. To vedlo úřady k tomu, že zavedly nucený výkup za předem stanovenou cenu s tím, že ti, kteří své zboží prodali rychle, dostávali k ceně rychlostní prémii.¹⁷⁵ Na zemědělce byl tedy vyvíjen poměrně velký tlak. Kromě zemědělců museli obilí dodat i jiní majitelé obilí, tedy obchodníci či jiní soukromníci, mající tento artikl na skladě.¹⁷⁶

Antonín projevoval poměrně značnou nesobeckost, když instruoval rodiče, že až budou prodávat to, co vypěstovali, tak: „*Domácím chudším počítejte mírně! Máslo si nechte a ostatní at' maminka prodá doma. At' na krejcar nehleď!*“¹⁷⁷ Je poměrně signifikantním úkazem Antonínovy povahy, že zatímco mrzl v dešti a bahnu v zákopech a každou chvíli mu hrozila smrt, měl stále na paměti, aby jeho sousedé a známí z Brozan, 800 kilometrů daleko, netrpěli nouzí a bídou.

Antonín se pak pravidelně v každém lístku domů ptal na stav hospodářství. Ptal se tak třeba „*co včely? Už dojdete? Co krávy, co králíci?*“¹⁷⁸ S blížícím se jarem byla čím dál palčivější otázka jarního setí, práce, která na staré rodiče byla už příliš obtížná. Právě jarní setba spadala do prací, které byly natolik důležité, že na ně vojáci mohli dostat dvoutýdenní dovolenou.¹⁷⁹ Antonín velmi doufal, že by se mu mohlo poštěstit tuto dovolenou vyjednat: „*At' se tatínek ptá, jak by šlo žádat o volno na setí. Chotěšovský p. děkan to napíše německy, obec a četnictvo to potvrdí... Zkusit se to může. Bude nejlíp žádost tu potvrzenou starostou a četnictve, (tašku s chlebem sebou) zaslati rekomando na hejtmanství*“¹⁸⁰ Taška s chlebem sloužila dozajista jako pozornost hraničící s úplatkem. Není se čemu divit, jednalo se o běžnou praxi i na vyšších úřadech, kde úplatky několikanásobných objemů byly zvykem a na denním pořádku.¹⁸¹ Četnictvo muselo žádosti potvrzovat, protože dovolené se poskytovaly jen spolehlivým jedincům.¹⁸² Následovalo několik lístků, ve kterých Josef a Antonín řešili, jak by šla dovolená

¹⁷³ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁷⁴ FRANĚK, Rudolf. *c. d.* s. 26.

¹⁷⁵ ŠEDIVÝ, Ivan. *c. d.* s. 250.

¹⁷⁶ VIŠKOVSKÝ, Karel, 1915. *Rekvisice obilí dle zákona o válečných úkonech*. Praha: A. Neubert, s. 7.

¹⁷⁷ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ FRANĚK, Rudolf. *c. d.* s. 23.

¹⁸⁰ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁸¹ KWAN, Jonathan, 2019. The Formation of the Liberal Generation in Austria, c. 1830–1861. In: *The Habsburg Civil Service and Beyond Bureaucracy and Civil Servants from the Vormärz to the Inter-War Years*. Vídeň. 2019: Austrian Academy of Sciences, s. 67-95. ISBN 978-3-7001-8137-8.

¹⁸² FRANĚK, Rudolf. *c. d.* s. 23.

zařídít. Postupem času ale vyšlo najevo, že „*dovolenou dostanou ty co jsou 6 měsíců v poli. Já asi sotva. Nejlepší by byl mír!*“¹⁸³ Jelikož se vojákům na frontě nedostávalo příliš mnoho informací o politickém dění, Antonín se často rodičů ptal, jestli je něco nového, co se míru a konce války týče či nikoli.

Zpráva, která pak zarmoutila jak Antonínovy rodiče, tak Antonína samotného, přišla ke konci ledna 1916. Otec byl vyzván, aby si přišel „*pro Vénovej kufr a šaty, prej pro málo místa. Aby Bůh dal byl brzo konec.*“¹⁸⁴ Až doposud Antonín i rodiče doufali, že se s Václavem ještě někdy shledají, ale tato zpráva pro ně byla silným signálem, že tomu tak pravděpodobně už nikdy nebude.

4.2.5 Konec Antonínovy účasti v bojích

Na začátku března 1916 se už Antonín účastnil bojů na frontě sedm týdnů. Po špatných zprávách z domova ohledně jeho bratra bylo jeho duševní rozpoložení určitě velmi melancholické. Do toho přišel o možnost vzpomínat a povídat si o Brozanech, protože jeho spolubojovník Antonín Šlosr byl „*ve špitále na nohy.*“¹⁸⁵ Další z jeho přátel, Heller z Německých Kopist, dnes již zaniklé obce v Ústeckém kraji, se kterým byli v jednom dekunku, byl 10. března vážně zraněn střelou do plic a byť se po delší době uzdravil, Antonín tak ztratil dalšího přítele ze zákopů. Antonín byl dosud zdravý, což se ale mělo začít měnit. 9. března se mu „*podebral ukazovák pravé ruky a teď se špatně píše. Doktor to zavázal, chodím na převazy.*“¹⁸⁶ O šest dní později šel pak na poslední převaz, ale bylo mu „*... špatně. Běhavka, žaludek, hlava, nohy, ruce, vše bolelo.*“¹⁸⁷ Antonín později svou nemoc charakterizoval jako revmatismus a plicní nemoc. Je dost dobře možné, že se jednalo o tzv. zákopovou horečku, přenášenou, podobně jako tyfus, vešmi. Onemocnění se projevuje třesavkou, bolestmi hlavy a svalů, zejména lýtek, a nárazovými vysokými horečkami.¹⁸⁸ Všechny tyto symptomy Antonín ve svých zápiscích popisuje. Bylo jasné, že se Antonín v tomto stavu nemůže dále aktivně zapojovat do bojů. Na příkaz doktora zůstal na marodce a o dva dny později zamířil do polního špitálu. Zde „*po mináži nás svlékli, šaty vypálili, ostříhali, umyli a uložili do čistých postelí. Ta rozkoš! Čisté prádlo, umytí, čisté měkké lože!*“¹⁸⁹ O několik dnů později následoval přesun do

¹⁸³ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁸⁴ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁸⁸ KREDBA, Václav, 1955. *Infekční nemoci: celostátní vysokoškolská učebnice pro lékařské fakulty*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, s. 306.

¹⁸⁹ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

nemocnice ve Lvově. Zde byla Antonínovi naordinována přísná dieta. Po téměř dvou měsících bojů muselo být pro Antonína opravdu nezvyklé ležet v tichu a klidu. Však také domů psal: „*Ležím tu v nemocnici a hledím velkými okny ven na tichý jarní déšť a vzpomínám – jak i Vy na mě vzpomínáte, jak tatínek má starost o hospodářství a jak maminka se za mě modlí...*“¹⁹⁰ Ve Lvově strávil Antonín deset dní, načež byl přesunut do Vídně, do nemocnice Rudolfinerhaus, která již od začátku první světové války spolupracovala s Červeným křížem a díky kvalitnímu systému vzdělávání sester patřila mezi nemocnice se špičkovým personálem.¹⁹¹ Zde se Antonínův stav začal pomalu, ale jistě lepší: „*zde i pivo jsem zase pil. Strava byla dobrá, obsluha též.*“¹⁹² Čím blíž k domovu ale byl, tím víc se mu stýskalo. V „*...sousedství nemocnice byl menší kostel, jehož zvon měl hlas právě jako náš prostřední v Brozanech.*“¹⁹³ Ani ve Vídni se Antonín nezdržel déle než týden. 4. dubna mu psala příbuzná, že se v Libochovicích, městečku 9 kilometrů jihovýchodně od Brozan, uvolnilo místo v provizorním lazaretu a zařídila žádost na jeho přesunutí tam. A tak Antonín 7. dubna vyjel vlakem z Vídně a 8. dubna už byl v kasárnách v Terezíně, odkud byl následně převezen do Libochovic, kde byli spolu s dalšími „*ubytováni v sokolovně, která je přeměněná v lazaret.*“¹⁹⁴ Pro Antonína musel být návrat do známých míst, které už více než půl roku neviděl, velmi emotivní. Však také hned jakmile to bylo možné, „*přišel druhý den v neděli tatínek. Slzeli jsme oba pohmutím.*“¹⁹⁵ Moci se obejmout s otcem, jehož existenci tak dlouho vnímal jen skrze písmo na lístcích polní pošty, bylo pro Antonína jistě velmi dojemné.

V Libochovicích se silícím zdravím strávil Antonín poměrně dlouhý čas, během kterého mohl pravidelně na procházky po okolí. Ty se stále prodlužovaly, až ho jednou dovedly domů, do Brozan. Z Libochovic o tom pak psal „*O pouť jsem se doma potěšil, že jste byli všichni zdraví, a že v pořádku vše máte, pokud jest to vůbec možno! Rád bych zas chodil a pracoval na známých a mě milých polích. Těšilo by mě nejvíce, kdybych mohl již na čisto domů přijít.*“¹⁹⁶ To ale ještě nebylo možné. Antonín byl přece jen stále voják. V létě se mu ale povedlo vyjednat dovolenou na žně. Tuto dovolenou „*si již potom protahoval různými žádostmi, podporovanými hlavně medem, až do konce války. Med byl ochotně přijímán, ježto máslo vejce a maso i peníze měl leckdo, ale med málokdo. Vděčím proto svým včelkám, že mi usnadnily kladné vyřizování*

¹⁹⁰ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

¹⁹¹ Unsere Geschichte. *Campus Rudolfinerhaus* [online]. [cit. 2024-03-09]. Dostupné z: <https://www.campus-rudolfinerhaus.ac.at/wir-ueber-uns/geschichte/>

¹⁹² NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

těch žádostí.“¹⁹⁷ Hospodářská situace v Rakousku-Uhersku byla čím dál horší, na většinu základních surovin byl zaveden přidělový systém, který vedl k bujení černého trhu.¹⁹⁸ Naturální úplatky a cesty k přilepšení si byly tak „*leckterými šaržemi v kancelářích radostně přijímán.*“¹⁹⁹ Situace v Rakousku-Uhersku byla velmi napjatá i co se politické stránky věci týkalo. Bylo evidentní, že se z habsburského státu stává jen přívěšek k německé politice. Když 21. listopadu roku 1916 zemřel František Josef I., na jeho místo nastoupil Karel I.²⁰⁰ Ten už prakticky ihned od nástupu na trůn pomýšlel na to, jak vystoupit z války. Jeho snahy na začátku směřovaly k separátnímu míru s Francií.²⁰¹ Tyto snahy byly bohužel neúspěšné. Postupem času navíc sílil v debatách o poválečném uspořádání význam tzv. 14. bodů Woodrowa Wilsona, jenž obsahovaly i právo národů Rakouska-Uherska na autonomii a sebeurčení. 6. ledna 1918 byla pak přijata tzv. Tříkrálová deklarace, tedy prohlášení českých poslanců odvolávající se právě na výše zmíněné právo. Proces získání autonomie národů v rámci monarchie nemusel nutně znamenat její rozpad, ale způsob, jakým by autonomie podle tohoto prohlášení poslanců získána být měla, šel jasně v rozporu s další existencí monarchie.²⁰²

Po sérii dalších dohod a díky aktivní politice Tomáše Garriguea Masaryka v zámoří byl rozpad monarchie a vznik československého samostatného státu na spadnutí. Během října pak habsburskou monarchii začaly opouštět i další národy a každý z nich si urychleně budoval svůj vlastní stát.²⁰³ Pro české země byl pak zásadním dnem 27. říjen, kdy Julius Andrassy, ministr zahraničí, poslal nótu prezidentu Wilsonovi, ve které stálo, že monarchie souhlasí s právem jejích národů na sebeurčení a přistupuje k mírovým jednáním. Opis této nóty se pak do Prahy dostal o den později a byl prakticky okamžitě pochopen jako definitivní rozpad a kapitulace Rakouska-Uherska a vznik samostatného československého státu.²⁰⁴ Ve Venkovu, tisku Agrární strany, z 29. října 1918 stojí, že 28. října „*náhle k 11. hodině se objevily na pražských redakcích vývěsky, oznamující úplnou kapitulaci Rakouska a nové formální prohlášení československého státu.*“²⁰⁵

¹⁹⁷ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

¹⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *c. d.* s. 137.

¹⁹⁹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²⁰⁰ HERRE, Franz, CHURAŇOVÁ, Ingeborg 1998. *Císař František Josef I: jeho život - jeho doba*. Praha: Ikar, ISBN 80-7202-336-5, s. 415.

²⁰¹ FEJTŐ, François, 1998. *Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska*. Praha: Academia, ISBN 80-200-0669-9, s. 138.

²⁰² ŠEDIVÝ, Ivan, 2001. *c. d.* s. 328.

²⁰³ TAYLOR, A. J. P., 1998. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno. ISBN 80-859-4726-9, s. 339.

²⁰⁴ KLIMEK, Antonín, 1998. *Říjen 1918: vznik Československa*. Praha: Paseka. ISBN 80-718-5175-2. s. 181.

²⁰⁵ *Venkov: orgán České strany agrární*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 29.10.1918, 13(251)

V Praze se sice už začínalo slavit, ale na Podřipsku o novinkách ještě většina lidí nevěděla. Trvalo ještě nějakou dobu, než se informace dostaly až do domu č. 151 v Brozanech. Antonín se stále strachoval, aby mu byla prodloužena dovolená od vojenské služby. Poznamenal si, že „ještě 28. října 1918 odjížděl jsem od nás v Brozanech časně ráno do Roudnice s novou žádostí (o prodloužení dovolené, pozn. autora). Už na schodech okresního hejtmánství vše už se valilo jak velká voda dolů a ven. Potkal jsem tam paní, jež vyřizovala tyto věci a na můj udivený pohled řekla jen: obraťte se a jděte domů, je konec. Rád jsem to ihned otočil a s radostí velkou spěchal jsem domů. Oddechli jsme si.“²⁰⁶

5. Meziválečné období v Brozanech nad Ohří a osudy rodiny Novotných

Ačkoliv si Antonín Novotný a jeho rodina s koncem světové války oddechli, neznamená to, že následující období sebou neneslo žádné obtíže. Celý nově vzniklý stát se potýkal s nejrůznějšími sociálními i ekonomickými problémy. Jednou ze základních obtíží byla nezaměstnanost. Z války se vracely davy vojáků, kteří doufali, že se vrátí na svá původní místa. Na tato místa byl už ale často v době jejich absence přijat někdo jiný. Díky přechodu z válečného hospodářství na mírové a s tím souvisejícím ukončením odbytu produktů pro válečné účely se mnoho firem potýkalo s problémy. Například textilní průmysl těžce nesl skončení válečných objednávek. Zvlášť díky nadšení z prvních týdnů po nabytí samostatnosti se český národ dokázal jako celek přes tyto obtíže přenést, ale s postupujícím časem na obyvatele bída dopadala čím dál silněji.²⁰⁷ K ekonomickým a sociálním problémům se navíc také přidala pandemie.

5.1 Španělská chřipka

Kromě špatné hospodářské situace se obyvatelé museli vypořádat s další ranou. Byla jí tzv. španělská chřipka, která postihla celý svět a vyžádala si nejméně 20 miliónů obětí. Navzdory jejímu názvu pandemie nezapočala ve Španělsku, ale v Americe, konkrétně v Kansasu. Odtud se rychle mezi vojáky roznesla do dalších zemí, včetně Španělska. Jelikož ve válčících zemích panovala silná cenzura tisku a byly obavy z negativního dopadu na morálku, noviny po celé Evropě začaly označovat chřipku jako španělskou, protože tato neutrální země otevřeně reportovala své nakažené.²⁰⁸ V českých zemích se nemoc rozšířila již v roce 1918

²⁰⁶ NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

²⁰⁷ KÁRNÍK, Zdeněk c. d. s. 54.

²⁰⁸ HONIGSBAUM, Mark, 2009. *Living with Enza: The Forgotten Story of Britain and the Great Flu Pandemic of 1918*. Macmillan. ISBN 0-230-21774-5. s. 43-46

a její poslední vlna proběhla v roce 1920.²⁰⁹ Mnohé soudobé prameny operují s hypotézou, že rozšíření epidemie bylo způsobeno celkovým špatným zdravotním stavem obyvatel vyčerpaných válkou. Fakt, že obyvatelstvo bylo po válce zesláblé, ovlivnil pravděpodobně spíše úmrtnost epidemie než její rozšíření. Někteří dokonce považovali španělskou chřipku, pro její charakter podobný moru, za boží trest za hříchy, které si lidé navzájem v posledních letech působili.²¹⁰ Znatelnějším problémem, než byl zdravotní stav obyvatel, byl celkový nedostatek a špatný ekonomický stav státu. Časopis *Česká hospodyně*, vydaný 2. listopadu 1918, na tento aspekt také poukazuje: „*Epidemie chřipková zuří a týrá lidstvo dále. Stala se naši metlou, která bičuje společnost velkoměstskou i venkovskou tím citelněji, že se děje tak právě v době všeobecného nedostatku, kdy není léků, není lékařů, není pomocných prostředků obranných.*“ Dále pak redakce tisku nabádá občany, že nejlepší prevencí je neklesat na mysli.²¹¹ Propadnout pesimismu bylo ale velmi snadné, nemoc se rychle šířila a často brala lidem i ty příbuzné, kteří přečkali běsnění války. Nemoc měla navíc často tak silný průběh, že nakažení kvůli nedostatku kyslíku modrali až černali v obličeji.²¹²

Odhadnout počet obětí španělské chřipky v Československu je velmi těžké. Jelikož chřipka způsobovala mnohé další zdravotní problémy, nelze dnes již přesně z matrik zemřelých zjistit, kolik úmrtí bylo opravdu zapříčiněno španělskou chřipkou a kolik ne. Jeden ze způsobů odhadu je započítání všech příčin úmrtí, u nichž je možno vysledovat souvislost s chřipkou a porovnat počet úmrtí z těchto příčin během období, kdy se v Československu vyskytovala španělská chřipka s obdobím, kdy ne. Touto metodou lze získat počet mírně přesahující 82 tisíc úmrtí.²¹³ Pokud stejnou metodu použijeme na odhad obětí v Brozanech nad Ohří, z dostupných pramenů získáváme přibližně 11 úmrtí.²¹⁴ To nezní jako vysoké číslo, ale s úmrtností přibližně 0,6% celkového obyvatelstva je srovnatelné s celorepublikovou tendencí.

²⁰⁹ SALFELLNER, Harald, 2020. Odhad počtu obětí pandemie španělské chřipky v českých zemích v letech 1918 až 1920. *Demografie*. **62**(3), 182.

²¹⁰ WINTER, J. M., 1995. *První světová válka: [fakta, svědectví, souvislosti]*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0520-8.

²¹¹ *Česká hospodyně: ilustrovaný časopis rodinný*. Chrudim: 02.11.1918, **20**(3), s. 10.

²¹² VONDRÁČEK, Vladimír a Jiří ŠALAMOUN, 1973. *Lékař vzpomíná: (1895-1920)*. Praha: Avicenum, s. 332.

²¹³ SALFELLNER, Harald. c. d. s. 193

²¹⁴ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří, Matrika zemřelých 1884-1930, inv. č. 9501, sign 15/18. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e39>

5.2 Životní události v rodině Novotných a jejich hospodaření

Pro rodinu Novotných samozřejmě s definitivním koncem války a návratem Antonína domů nastalo lepší období. Zejména Antonínovi rodiče, Josef a Marie, si museli opravdu oddechnout, protože veškerá práce a starosti s hospodářstvím a výchovou malé Marušky už nebyly na nich. Antonín se navíc „jako voják na dovolené oženil v září 1918 s Marií Fidlerovou, dcerou kováře Josefa Fiedlera v Chotěšově.“²¹⁵ V červenci roku 1919 se Marii Antonínovi narodila dcera Libuše. Musel to být radostný kontrast se smutnými a prázdnými válečnými dny. Ani tato radost bohužel neměla dlouhého trvání, neboť Marie na jaře roku 1920 onemocněla. Lékaři následně zjistili nádor v břiše způsobený tuberkulózou. Ten byl sice vyňat operací, ale Marie i nadále trpěla špatným zdravím a 20. září 1920 ve věku 36 let zemřela.²¹⁶ Antonín si poznamenal: „Bylo to pro mne bolestné. Rodiče staří, otci 69, matce 67, upracovaní, Mařence 7 let a Libuše 1 rok!“²¹⁷

Děti nemohly vyrůstat bez matky, a tak „na mnohé domluvy od rodičů i přátel a že toho rodiče i děti potřebovali oženil jsem se opět a to 17. 5. 1921 s Julií Průkovou z Rejt u Trhových svini.“²¹⁸ 7. listopadu roku 1922 se Antonínovi a Julii narodila třetí Antonínova dcera Anna Novotná, babička autora této práce. O dva roky později se Antonínovi narodil první syn pojmenovaný po něm. Po Antonínovi mladším „narodil se Václav. Zemřel brzo po narození, nouzový křest.“²¹⁹ Poslední dítě se Antonínovi a Julii narodilo v roce 1932 a byl to syn Miroslav. Antonínův otec Josef zemřel ve věku 73 let v dubnu 1924, matka pak o 12 let později.

Co se hospodářství týče, Novotní „hospodařili na našich asi 25 korcích, jak se dalo. Někdy lépe, někdy hůře, jak Bůh dal. Někdy málo, někdy mnoho, pády dobytka, nemoce atd.“²²⁰ Podle hospodářského záznamu, který si Antonín vedl, přišel jen v roce 1919 o dvě krávy a jedno tele z nejrůznějších příčin, například kvůli zánětu jater.²²¹ Poválečná doba také vedla k nejrůznějším změnám v rámci přístupu státu k hospodářství. Jednou z nich byla jak sociální demokracií, tak agrární stranou, prosazovaná pozemková reforma. Zemědělská půda velkostatků nad 150ha byla státem zabrána a za zlomek reálné ceny prodávána

²¹⁵ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²¹⁶ Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří, Matrika zemřelých 1884-1930, inv. č. 9501, sign 15/18. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e39>

²¹⁷ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ NOVOTNÝ, Antonín. *Hospodářský záznam*. Brozany nad Ohří.

soukromníkům.²²² V rámci této reformy získal i Antonín nové polnosti, které ještě následně vyměnil se sousedy tak, aby získal pole blíž ke svým dosavadním polím. S „*prací na poli dle sil pomáhala*“²²³ jak manželka, tak i děti, dcery i synové.

Částí hospodářství, která byla pro Antonína velmi důležitá bylo chování včel. „*Roku 1902 dostal jsem první roj. Úl mi dělal tehdejší místní truhlář. Včelín mi udělal tesař z Kozí ulice a postavili jsme je v zahrádce v místě, kde dosud včelín stojí*“²²⁴ Antonín se později dokonce účastnil kurzu o chovu matek ve Velvarech. Úly si posléze začal vyrábět sám doma. Vyráběl „*úly horem i zadem (bokem) přístupné s odnímatelným medníkem na malé rámký*.“²²⁵ Se svými úly se zúčastnil výstavy v Praze, a dostal za ně ocenění ve formě diplomu. Jeho včelstvím se poměrně dařilo, a kromě výše zmíněné role, kterou jeho med hrál při prodlužování dovolené během první světové války, ho také úspěšně prodával. „*Když byl někdy dobrý rok, vytočil jsem 150-200 kg medu. Míval jsem 20-26 včelstev. Prodával se doma a vozil po trzích do Terezína a Litoměřic hlavně před velikonočními svátky*.“²²⁶

5.3 Církevní rok

Veřejné události a život obyvatel v Brozanech nad Ohří obecně, tak jak i ve většině dalších obcí, se v meziválečné době často odvíjel od církevních svátků a s nimi spojených událostí. Pro Antonína byla rovina života farnosti velmi důležitá. Jak bylo zmíněno již výše, mnoho let ministroval, a kontakt s knězem Paříkem udržoval i ve válce. Po návratu z války „*koupil jsem staré porouchané piáno, pospravil ho, doplnil struny a učil se na něj hráti. Později koupil jsem harmonium*.“²²⁷ Na něm se Antonín naučil hrát, a poté dlouhá léta působil v brozanském kostele sv. Gotharda jako varhaník. Jeho roli ve farnosti si uvědomovala i hraběnka z Aehrentahlu, rodu, který v té době vlastnil klášter v sousedních Doksanech. Antonín trávil spoustu času pracným ručním přepisováním not pro zpěváky v kostele. Hraběnka mu na tuto práci posléze „*přinesla ten rozmnožovací stroj. Rozmnožoval na tom kostelní písničky pro zpěváky. Ona byla fakt moc hodná*.“²²⁸

²²² LACINA, Vlastislav, 2001. Agrární strana a pozemková reforma. In: ŠOUŠA, Jiří a Mary HRABÍK SAMAL. *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha. ISBN 80-246-0179-6. s. 291.

²²³ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²²⁴ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří. Včelín na stejném místě stojí i dnes, v roce 2024.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

²²⁸ Archiv autorovy rodiny: ZBRÁNKOVÁ, Anna, 2009. *Vzpomínky Anny Zbránkové na dětství v průběhu druhé světové války*.

I kvůli své podstatné roli v životě farnosti Antonín ve svých pamětech velmi podrobně popsal církevní rok v Brozanech. „*Církevní rok počínal adventem. Tehdy lidé dost mše sv. navštěvovali.*“ Svátky obecně byly pro lidi často příležitostí, jak být pospolu a udržovat sociální kontakty.²²⁹ Po adventu přicházely Vánoce. Na Štědrý den „*k večeri bývala u nás lepší káva s vánočkou, poté uvařené sušené ovoce, švestky, křížaly a co bylo. Někdy, byla-li ryba, tedy tato. Pak býval závin jablkový s hrozkami a ořechovými jádry.*“²³⁰ Právě typicky sladká jídla a sladká chuť obecně byla spojena právě se svátky, protože cukr byl poměrně dlouho nedostatkové zboží. Sladilo se zejména medem. Až rozšíření řepného cukru učinilo sladké pokrmy běžnějšími.²³¹ Ryby pak byly na začátku 20. století ve vesnických rodinách ještě stále velmi vzácné a ojedinělé, pokud se nejednalo o vesnice v rybníkářských krajích.²³² Právě Antonínova třetí manželka Julie vzpomínala, že u nich v Trhových Svinech byly ryby velmi běžným pokrmem.²³³

Na svátek Tří králů se ministranti v kostele převlékli a „*chodili po některých domech a po zazpívání tříkrálové písně, kropení a napsání značky K+M+B byli obdarováni. Odměnu často promlsali.*“²³⁴ Zvyk žehnání obydlí na svátek Tří králů je znám již od středověku stejně jako obcházení obydlí skupinami chlapců.²³⁵ Původně bylo koledování často organizováno obecními učiteli, kteří si tak obstarávali přilepšení ke svému živobytí. Posléze je ale stát zaopatřil natolik, že koledovat již nemuseli.²³⁶

Poté „*po třech králich se držival masopust. Byla to doba bálů či plesů, jež byly vždy v neděli, doba veselek, zabijaček, draní peří.*“²³⁷ Masopust začínal právě na Tří krále a končil o masopustním úterý. Bylo to období, kdy vrcholily nejružnější oslavy, následováno časem půstu před Velikonocemi. Nejbujnější oslavy byly o masopustním úterý, kdy v Brozanech chodíval průvod masek: „*Chasníci se různě přistrojili za žida, kominika a medvěda s medvědářem, bábu s dědkem. Mívali hudbu, která zahrála u stavení a mezitím „maškary“ řádili na dvoře a ve stavení. Co maškary dostaly, obyčejně při návratu do hostince snědly*

²²⁹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *c. d. s.*

²³⁰ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

²³¹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *c. d. s.*

²³² FROLEC, Václav, 2001. *Vánoce v české kultuře*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-702-1511-9. s. 51.

²³³ Archiv autorovy rodiny: NOVOTNÁ, Julie. *Audionahrávky vzpomínek*. Brozany nad Ohří.

²³⁴ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

²³⁵ ADAM, Adolf, 1998. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad. Teologie (Vyšehrad). ISBN 80-702-1269-1. s. 143.

²³⁶ ŠTOVÍČEK, Jan, 1995. Zimní lidové zvyky z Podřipska. In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem. 1995. s. 100.

²³⁷ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

a propily.²³⁸ Večer se v Brozanech sešli hudebníci do „*dvou hospod. V hořejší „u Vaňků“ pro čeled' a domkáře, a v dolní „u Boreckých“ pro sedláky a chasníky.*“²³⁹ Masky medvěda, žida, a kominíka byly pro Podřipsko typické a v nedalekých Libotenicích se vyskytovaly na masopust také.²⁴⁰ Masopust byl nejbujnějším, nejhluchnějším a nejveselejším obdobím na vsi. I proto si v jednom lístku polní pošty během války Antonínův otec kvůli nezvykle klidnému masopustu postěžoval: „*Je konec masopustu, ale jakoby ani nebyl. Ale ať, jen když jsme zdraví.*“²⁴¹

Po masopustu nastávalo období půstu završené Velikonocemi. Významným dnem v tomto půstu byla Květná neděle, na kterou „*hledali se vrbové proutky – kočičky. O květné neděli bylo před ranní mší svatou svěcení kočiček.*“²⁴² Svěcení zelených výhonků nejrůznějších dřevin vycházelo z původního svěcení palmových ratolestí, jež odkazovalo na ratolesti, které měl dav klást pod nohy Ježíši, když poprvé vstupoval do Jeruzaléma. Lidová tvořivost následně takto posvěceným zeleným výhonkům přisuzovala až magickou sílu.²⁴³ Lidé například věřili, že ochrání stavení proti blesku nebo je ochrání proti nemocem, pokud je snědí.²⁴⁴ Průběh oslav Velikonoc v kostele byl pak velmi podobný současným oslavám. Zajímavostí bylo, že některý z velikonočních dnů museli chlapci na Podřipsku ráno vstát ještě před východem slunce a umýt se ve studené tekoucí vodě, údajně na ochranu proti zimnici.²⁴⁵ Na to vzpomínal i Antonín, když napsal: „*o bílou sobotu ráno jsme museli ráno vstát dřív, než slunko vyšlo a umýti se chladnou vodou.*“²⁴⁶

Na začátku května pak byla v Brozanech pravidelně pouť. Výroční poutě na svátek patrona místních kostelů jsou specifickým odbočením od původního významu poutí jako dlouhých pěších cest na poutní místa. Tyto poutě nebyly tak silně zbožného charakteru a o to víc prostoru poskytovaly nejrůznějším světským radovánkám a atrakcím.²⁴⁷ Pout' v Brozanech bývala „*v neděli po sv. Gothardu jemuž je náš kostel zasvěcen. Někdy už týden, ale jistě 2 až 3 dny před poutí začaly se sjíždět různé atrakce. Kolotoče, houpačky, zvěřince, střelnice. A v sobotu i kramáři. O pouti bylo na náměstí živo. Kramáři přijížděli, stavěli svoje boudy,*

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ ŠŤOVÍČEK, Jan, Václav VOKRÁČKA, Jaroslav ČERNÝ a Karel ROZUM. c. d. s. 23

²⁴¹ NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence.*

²⁴² NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti.* Brozany nad Ohří.

²⁴³ ADAM, Adolf. c. d. s. 112.

²⁴⁴ ŠŤOVÍČEK, Jan, Václav VOKRÁČKA, Jaroslav ČERNÝ a Karel ROZUM. c. d. s. 34.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti.* Brozany nad Ohří.

²⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. c. d. s. 310.

vykládali zboží, hlavně hračky a cukrovinky různé. Každý podnik měl i svůj flašinet, bývalo hluku plno, zvlášť strhla-li se mezi kramáři hádka jež přešla i ve rvačku. ²⁴⁸

Dále se Antonín stručně zmínil o svátku Božího těla a o nejruznějších poutích po okolí. Větší svátky se na Podřipsku v období od května do konce léta nekonaly, neboť bylo spousta práce na poli a s hospodářstvím.²⁴⁹ Výraznější události meziválečného období si pak Antonín nezapisoval. Bylo pro něj hlavně důležité postarat se dostatečně o rodinu a zemědělství. Sociální bouře, kterých v období první republiky nebylo málo, se venkovu obecně spíše vyhýbaly.

²⁴⁸ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

²⁴⁹ ŠTOVÍČEK, Jan, Václav VOKRÁČKA, Jaroslav ČERNÝ a Karel ROZUM. c. d. s. 44.

6. Osudy rodiny Novotných během druhé světové války

Jak bylo zmíněno již v úvodu, v této kapitole se tato práce částečně překrývá s autorovou bakalářskou prací. Bude zde ale kladen důraz více na přímé dopady války na sledovanou rodinu a obsah kapitoly bude tedy veden jiným směrem než v bakalářské práci.

Během několika poměrně stabilních meziválečných let se rodina Novotných rozrostla o výše zmíněné děti a z válečného veterána Antonína se stal uznávaný obyvatel Brozan. Sousedům například ochotně a zdarma půjčoval knihy ze své rozrůstající se knihovny. Hrával na varhany v místním kostele a díky jeho aktivní účasti na církevním životě obce ho pojil poměrně úzký vztah s kněžími v místním kostele. A konečně i jeho hospodářství se i přes občasné problémy dařilo. Tato poměrně klidná doba neměla bohužel trvat příliš dlouho.

6.1 Česko-německé vztahy v meziválečném období

Vztahy mezi Čechy a Němci na území Československa byly dlouhodobě poměrně podstatným tématem. Také se jednalo o téma, které se dlouhodobě měnilo a není možné říci, že tyto vztahy byly konstantně a odedávna špatné. I postoj Tomáše Garriguea Masaryka k soužití Čechů a Němců se postupem času velmi razantně změnil.²⁵⁰ První světová válka, která zásadně změnila mapu Evropy, přinesla do těchto již takto komplikovaných vztahů další problémy. Pokud by se právo na sebeurčení národů, jakožto jeden ze 14 Wilsonových bodů, následovalo absolutně, bylo by jednoduše zneužitelné. Po skončení první světové války existovaly v Čechách hned dva národy, jenž se na právo na své sebeurčení odvolávaly.²⁵¹ Kromě Čechů byla přibližně třetina obyvatel právě německé národnosti.²⁵² Hned 29. října 1918 byla na schůzi německých poslanců ve Vídni vytvořena provincie Německé Čechy, tedy Deutschböhmen, se zemskou vládou sídlící v Liberci. Následoval vznik spolkové země Sudetenland a krajů Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. Situace tak byla velmi komplikovaná a bylo nutno ji nějakým způsobem vyřešit. Po ukončení první světové války dosáhl Edvard Beneš souhlasu u mocností Dohody s obsazením těchto pohraničních pseudo – států.²⁵³ Následné obsazení se legalizovalo až v prosinci roku 1918.²⁵⁴

²⁵⁰ NEKULA, Marek, Joachim ROGALL a Walter KOSCHMAL, 2002. *Češi a Němci: dějiny - kultura - politika*. Vyd. 2. Praha: Paseka. ISBN 80-718-5482-4. s. 59-61.

²⁵¹ KÁRNÍK, Zdeněk, 2000. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl první. s. 38.

²⁵² Tamtéž, s. 88.

²⁵³ Tamtéž, s. 40-42.

²⁵⁴ HAAS, Hans, 2000. Konflikt při naplňování Práva na sebeurčení: od Habsburského státu k Československu. In: MOMMSEN, Hans. *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno. 2000: Matice Moravská. ISBN 80-902304-8-2. s. 176.

Je otázkou do jaké míry veškeré politické proklamace představitelů obou národů nalézaly posluchače v Brozanech nad Ohří. Ty se nenacházely přímo v provincii Deutschböhmen, ale k jejím hranicím nebylo daleko. Dlouhodobě nebylo soužití Němců a Čechů v Brozanech nikterak problematické. Už Antonínův bratr Václav pravidelně pracoval u Němců, „*aby si vydělal nějaký peníz a také se přiučil co zapomněl z němčiny.*“²⁵⁵ Na tzv. handl šla také „*ve dvanácti letech do Němec (1931-1932) do Třeboutic dcera Libuše. Byla u Šmidů a jejich dcera Gréta u nás.*“²⁵⁶ Jedním ze spolubojovníků, se kterým se Antonín blíže přátelil, byl koneckonců taky Němec Heller. Nedá se tedy říct, že by soužití Novotných s německými spoluobčany bylo problémové. Situace byla, jako ostatně většinou, silně individuální a záleželo na jednotlivých osobách, jak vedle sebe dokázaly žít.

Zde práce začíná pracovat s audionahrávkami vzpomínek Antonínovy nejmladší dcery Anny. Ta na vztahy mezi Čechy a Němci vzpomínala takto: „*To bylo na kordy dycky. Celou dobu, co já si pamatuju, tak takovýhle určitý živly v tom pohraničí furt nebyly spokojený, s tím, že jsou jako v republice.*“²⁵⁷

Zásadní roli ve vztazích mezi Čechy a Němci pak sehrál Konrád Henlein, který v roce 1933 založil stranu Sudetendeutsche Heimatfront, jež se později přejmenovala na Sudetendeutsche Partei.²⁵⁸ Henlein byl podle Anny velmi úspěšný v přesvědčování Němců a „*byl tam velkej pán. Protože ho Říše podporovala a tady byla svoboda tak mohl no. Oni byli tak nadšení! Budou v Říši, budou doma, budou mít všechno...*“²⁵⁹ Zlomovými, co se týče nejen česko-německých vztahů, ale i politiky v Československu jako takové, pak byly parlamentní volby v roce 1935, které Henleinovo SdP vyhrála, a ve kterých všechny extrémistické strany dohromady získaly 43,4 % hlasů.²⁶⁰

6.2 Vnímání mnichovské dohody obyvateli Brozan nad Ohří

Mezinárodněpolitická situace v Evropě se v průběhu třicátých let začala rapidně zhoršovat. Světová hospodářská krize, jež se rozhořela v roce 1929, ovlivnila mnohé aspekty

²⁵⁵ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

²⁵⁶ NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²⁵⁷ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

[MP3 záznam]. Vsetín.

²⁵⁸ GEBEL, Ralf, 2000. *"Heim ins Reich!": Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945)*. 2. Aufl. München: R. Oldenbourg. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum (R. Oldenbourg). ISBN 34-865-6468-4. s. 25.

²⁵⁹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁶⁰ KÁRNÍK, Zdeněk, 2002. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl druhý. Praha: Libri. Dějiny českých zemí. ISBN 80-727-7031-4. s. 498.

politiky a většina evropských států se musela potýkat s nárůstem extremismu.²⁶¹ Ten byl ovlivněn také tím, že po dlouhých poválečných letech plných snahy o napravení škod způsobených první světovou válkou došlo k relativní stabilizaci teprve čtyři roky před vypuknutím krize. Lidé už tedy pomalu začínali věřit ve slibnou budoucnost a následující šok v podobě krize je zasáhl o to silněji.²⁶² Byť zhoršující se situaci dozajista sledoval i Antonín s rodinou, není pravděpodobné, že by je nějak přímo ovlivňovala. Dozajista pocíťovali snižující se výkupní ceny jejich hospodářských produktů, ale hospodářská krize na ně neměla takový vliv jako na dělníky pracující v průmyslu. Faktem bylo, že obyvatelé venkova, jenž pracovali v zemědělství, měli dlouhodobě v krizích výhodu oproti dělníkům ve městech především v tom, že si byli schopni sami vyprodukovat alespoň základní potraviny.²⁶³ O tom, že Novotní nepocíťovali ekonomickou krizi nikterak silně svědčí i fakt, že v roce 1931, v nejhroších chvílích krize, si „31.1. začali kopat studnu, 18.2 přivezli „Darling“, za montáž a veškeré příslušenství celkem 5331,20,-“²⁶⁴ Darling byl model domácí vodárny od firmy Sigmund pumpy, který sliboval automatický chod a rozvod vody po domácnosti. Novotní následně natáhli vodovod až do chléva a výrazně si usnadnili práci.

První opravdu přímý dopad a znamení blížící se katastrofy, kterou Novotní v Brozanech vnímali z první ruky, byl dopad mnichovské dohody. V první řadě to byl dopad psychologický. Euforie po vzniku samostatného Československého státu, podporována mnohými oslavnými akcemi, vybudovala v českém národě poměrně rychle pocit hrdosti a lásky k němu.²⁶⁵ Ačkoli často probíhá diskuze o tom, jak velká zrada západních spojenců v průběhu mnichovských jednání byla vykonána, v roce 1938 se národ jednoznačně shodoval v tom, že byl hanebně zrazen. „*Tatínek a všichni byli prostě strašně nešťastní, že je to lumpárna, že nás takhle prodali. Protože každý věřil, že, když se o tom jednalo, tak že nás ta Francie a ta Anglie nenechaj, že nás nedaj. To bylo přesvědčení snad devadesáti procent lidí, že nás přece nenechaj, že nás nemůžou dát. No a maucta... A bylo to.*“²⁶⁶

Dalším přímým dopadem, tentokrát už nejen psychologickým, byla vlna uprchlíků z pohraničí. V Bohušovicích nad Ohří, jen pár kilometrů od Brozan, byla poslední železniční stanice před hranicemi zabraného území. Tam se v září 1938 a zejména pak po přijetí

²⁶¹ KÁRNÍK, Zdeněk, 2000. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první.* s. 498.

²⁶² GILBERT, Felix a David Clay LARGE, 2003. *Konec evropské éry: dějiny Evropy 1890-1990.* Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0887-8. s. 266

²⁶³ MORE, Charles, 2000. *Understanding the industrial revolution.* Londýn. ISBN 0-415-18405-3. s. 144.

²⁶⁴ NOVOTNÝ, Antonín. *Hospodářský záznam. Brozany nad Ohří.*

²⁶⁵ KÁRNÍK, Zdeněk, 2000. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první.* s. 54.

²⁶⁶ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

mnichovské dohody začaly valit davy uprchlíků z pohraničí.²⁶⁷ Ti často utíkali velmi narychlo a jen se základním majetkem. Anna vzpomínala, že „*potom se to prostě strašně ty lidi stěhovali, protože tam nemohli vydržet. Ono to bylo všude rozzuřený, a to se stěhovaly celý rodiny. Proto taky Libuše, když potom vystudovala, nemohla dostat místo, protože bylo z toho pohraničí všude tady plno lidí.*“²⁶⁸ Milena Jesenská ve svém článku v deníku Přítomnost popisuje tábory uprchlíků jako „*pryčna vedle pryčny, rance nachvat sebraného prádla, rozvěšené punčochy, plenky, pokrývky, desítky lidí v chumlu (...) spousta dětí nic nechápajících a všude překážejících a nad tím smutek lidí, kteří opustili domov.*“²⁶⁹ Do prvního února 1939 opustilo pohraničí přes 190 tisíc lidí.²⁷⁰

6.3 Život rodiny Novotných v Protektorátu Čechy a Morava

Po okupaci zbytku Československa a vzniku Protektorátu Čechy a Morava došlo v životě rodiny Novotných k mnohým změnám. V první řadě se změnila správa Brozan. Do mnoha obcí, Brozany nevyjímaje, byli umístěni komisaři německé národnosti, jejichž úkolem bylo dohlížet na českou složku obecní správy.²⁷¹ Do Brozan tak „*přišel nějaký Němec, voják. Nastěhoval se do Volákovíc statku a dělal takovej vládní dozor. Na celý jednání v obci, kdykoli se o něčem jednalo, tak na to dohlížel on.*“²⁷²

Byl to právě tento komisař, kdo dohlížel mimo jiné i na regulaci zemědělství v obci, což bylo zejména pro rodinu Novotných, jakožto pro zemědělce, naprosto zásadní. Okupanti totiž velmi rychle začali direktivně řídit české hospodářství a celá ekonomika včetně zemědělství byla přímo navázána na aktuální potřeby Říše.²⁷³ Dopadem tohoto řízeného hospodářství, jenž byl Novotnými vnímán nejintenzivněji, byl tzv. systém povinných dodávek. Jednalo se, zjednodušeně řečeno, o nucený výkup zemědělských produktů za předem stanovené ceny. Zemědělci tak nemohli se svými produkty svobodně nakládat. V první řadě byly povinné dodávky stanoveny na živočišné tuky, mléčné výrobky a obilí. Později přibýly i dodávky luštěnin, cukrovky a vlny.²⁷⁴ Byly stanoveny kvóty na množství produkce jednotlivých surovin

²⁶⁷ ŠKOBIS, Richard, 1967. Evakuace z Litoměřicka po Mnichovu a osudy Máchova pomníku za okupace. In: *Vlastivědný sborník 1967, ročník IV.: Litoměřicko*. Litoměřice: Okresní muzeum Litoměřice. ISSN 0075-9988. s. 71-72.

²⁶⁸ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁶⁹ JESENSKÁ, Milena a Václav BURIAN, 1997. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-719-8233-4. s. 92.

²⁷⁰ KURAL, Václav a Zdeněk RADVANOVSKÝ, 2002. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international. ISBN 80-860-6766-1. s. 60.

²⁷¹ PASÁK, Tomáš, 1998. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh. ISBN 80-858-0988-5. s. 47.

²⁷² ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁷³ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK c. d. s. 40.

²⁷⁴ ŠTOLLEOVÁ, Barbora, 2014. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. V Praze: Karolinum. ISBN 978-80-246-2243-9. s. 163.

u každého zemědělce. Situace v hospodářstvích byla pravidelně kontrolována. Anna vzpomíná, že se kontroly zemědělci snažili různými způsoby obcházet, zvláště s postupující dobou. Například když přišla kontrola spočítat, kolik Novotní vlastní slepic, tak „*přišel pán, to spočítat a dycky se jim něco hodilo a „táhneš ty potvoro!“ rozhánělo se to, aby to nedokázal spočítat!*“²⁷⁵

Poměrně záhy po okupaci byl také zaveden lístkový přidělový systém. Ten počítal s tím, že zemědělci se některými produkty samozásobili a na tyto produkty lístky nedostali.²⁷⁶ Anna vzpomínala, že „*my jsme třeba na mouku lístky neměli, protože to ti určili na osobu, kolik sis toho mohl nechat semlít. A to maso zrovna tak. Když ti povolili zabít, tak musel přijít zvěrolékař a musel to odhadnout, kolik to asi má, a muselo se z toho odevzdávat. To se všechno odevzdávalo na radnici a odváželo se to pryč. To se všechno muselo odevzdat, podle toho, kolik jsi toho měl. Tolik vajec, tolik mlíka, tolik masa. Odstředivky se hned zapečetily. A to se furt kontrolovalo. Ty kontroly, to bylo nejhorší. To bylo hrozně přísný. Furt by strach, furt byl strach...*“²⁷⁷ Pro rodinu Novotných to tedy bylo už podruhé během pár desítek let, kdy jim stát zasahoval v rámci válečného hospodářství do jejich produkce pomocí nařízení o povinném výkupu. Tentokrát ale byl všudypřítomný strach větší než během první světové války, a to právě proto, že správa přešla do rukou okupantů. Kromě stanovení povinných dodávek omezovala protektorátní moc také pestrost sortimentu produkovaných výrobků. Bylo například zakázáno vyrábět plnotučný sýr. Kromě toho také docházelo k řízenému snižování kvality produktů, například přiměsími bramborové mouky do výroby chleba.²⁷⁸

Výše zmíněný strach nejen z kontrol, ale i z osob, které mohly s režimem kolaborovat a donášet na své sousedy, byl v Novotných hluboce zakořeněný. Co se kontrol týče, zažili Novotní během okupace dvě situace, při kterých měli namále. První se stala hned v roce 1939, kdy „*naši nechali postavit ty nové kamna. A zabili, ve chlívě, zaclonili okna a tam zabili takového čuňáka. No a večer se to všechno vařilo v těch kamnech, jako na zkoušku a tak. Bylo to tam v tý troubě a jeli jsme k Rochovu dělat řípu. A teďko tatínkovi někdo řekl, že je ve vsi kontrola, ať si dá bacha. No a teďko nikdo nechtěl jít domů. V té troubě bylo maso, ve chlívě byly nějaký zbytky, každý se bál a nikdo nechtěl jít domů... to... to by byl konec kdyby na to přišli.*“²⁷⁹ Tehdy k Novotným naštěstí kontrola nepřišla. Do budoucna už byli opatrnější. Druhá

²⁷⁵ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁷⁶ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. c. d. s. 86.

²⁷⁷ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁷⁸ ŠTOLLEOVÁ, Barbora. c. d., s. 267-268.

²⁷⁹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d. Zmíněný Rochov je místní část Brozan, kde měli Novotní jedno ze svých polí

krizová situace nastala, když o rok později ukryla Anna na půdě dvacet kilo žita, ze kterého se pražila náhražka kávy. Kontrolor tehdy přišel a ukryté žito objevil. Poté, co hrozil a křičel na Antonína, se nakonec spokojil s tím, že „*chtěl na tatínkovi, aby mu dal dva litry mlíka, že má doma děti.*“²⁸⁰

Další nepříjemnou rovinou života v Protektorátu bylo nucené pracovní nasazení. Původně probíhal dobrovolný nábor na práce v Říši, při kterém byly hlavním nákladem vysoké mzdy.²⁸¹ Později ale přešlo od dobrovolnosti k povinnosti. I Antonínův syn, Antonín Novotný mladší, „*za okupace 1944, 18. 2. musel na práci do Berlína, kde pracoval v továrně u soustruhu as 8 měsíců. Odtamtud odvážil se přijet podívat se domů, což bylo spojeno se značným nebezpečím. Odtamtud se dostal posléze do Čakovic a pak do Rychnova. 31.3. 1945 přijel načisto domů.*“²⁸² Antonín skutečně přijel z Německa domů v době dovolené, kterou dostal, protože se zranil na ruce a nemohl pracovat. Vlákem dojel až ke hranicím Protektorátu a Říše, následně vystoupil a pěšky přes pole došel až do Brozan, kde překvapil celou rodinu u oběda.²⁸³

6.4 Perzekuce občanů v Brozanech nad Ohří a v okolí

Bohužel zdaleka ne všichni obyvatelé Podřipska měli stejné štěstí jako Novotní, kterým se povedlo válku přežít ve zdraví. Velký problém byl, že lidé nevěděli, komu můžou věřit a komu ne. Tento problém ještě umocňoval atmosféru strachu a teroru. Lidé si přestávali navzájem věřit, protože „*vždycky se našel někdo kdo něco řekl, kdo to někde nahlásil.*“²⁸⁴ Režim obecně „*byl strašně přísný. Ono to bylo za soudruhů taky přísný, ale za Německa to bylo to, že jakmile někoho s něčím chytli, tak už jel a bylo.*“²⁸⁵ Anna vzpomínala, že spolužačka její sestry Libuše „*se vdala do Libotenic, byli mladí, měli děcko. A zabili si prase. A to víš, to se vždycky zas našel někdo, kdo něco řekl. No prostě ho (manžela, pozn. autora) odvedli a už ho víckrát neviděla. To bylo to, že oni se s nikým nemalovali, nijak nesoudili, šup a byl pryč.*“²⁸⁶ Pro Novotné byla v této době poměrně velkou nevýhodou poloha jejich domu. Přes cestu naproti domu č. 150 se totiž terén zvedal a „*náš tatínek vždycky jenom litoval, že z vrchu bylo k nám vždycky vidět. A ty baby tam vždycky stály a drbaly, a tatínek jim nikdy nevěřil...*“²⁸⁷

²⁸⁰ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁸¹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. c. d. s. 49.

²⁸² NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

²⁸³ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Tamtéž.

Téma donašečů a kolaborantů, kteří nahlašovali své sousedy německým úřadům, je velmi složité. Když se po válce snažil stát vyrovnat se zločiny spáchanými během okupace pomocí tzv. lidových soudů, držel se výsledků Haagské mírové konference z roku 1907. Ta zjednodušeně řečeno stanovovala, že obyvatelé okupovaného území mají právo dále pokračovat ve vykonávání svých normálních povinností. Kolaboranty se stávali až tehdy, kdy pomáhali okupantům nad rámec svých obvyklých povinností. Proto po válce nebyli stíháni lidé, kteří působili v úřadech, zemědělci, kteří odváděli povinné dávky či dělníci pracující v průmyslu, ze něhož okupační režim těžil.²⁸⁸ Morální otázkou zůstává, do jaké míry plnili lidé svou obvyklou povinnost, když nahlásili souseda, jenž si například zabil prase, aniž by to nahlásil úřadům. Anna a celá její rodina takovými lidmi ale přirozeně skrz naskrz opovrhovala.

Neohlášené zabití prasete či výše zmíněné uschování zemědělských produktů před kontrolou samozřejmě nebyly jediné důvody, proč se obyvatelé Brozan mohli dostat do potíží. Velmi nebezpečný byl například poslech zahraničního rozhlasu, za který hrozil rovnou trest smrti. Na každém přijímači musela být viditelně připevněná cedulka s výstrahou o možném postihu a občané Protektorátu si museli nechat z přijímačů odebrat obvody umožňující krátkovlnný poslech, který byl používán právě na zahraniční rozhlas.²⁸⁹ I přesto ale mnozí zahraniční vysílání poslouchali. „*To se, nic se nesmělo poslouchat, zahraniční rozhlas, to je samozřejmý. A oni, to jsme nikdo nic radši nevěděli, několik se jich prý scházelo v tý cihelně u toho Mikuly tam nahoře. Tam poslouchali rozhlas. A zas to někdo musel vyto... Tak je chytli, posbírali a všichni byli pryč.*“²⁹⁰ Jednalo se o příslušníky rodiny Mikulů, bydlících v domě č. 170 vedle bývalé cihelny v Brozanech. Josef Mikula starší, Terezie Mikulová, Josef Mikula mladší a Blažena Mikulová byli posléze spolu s Marií Heřmanskou, taktéž brozanskou rodačkou, popraveni v lomu Krnčí u Kladna.²⁹¹ Anna vzpomínala, že Antonín říkal „*že když bylo po první světové válce, tak ten Mikula běhal po vsi a řval, že musí být revoluce, musí být revoluce, toto není konec, musí týct krev! A když je pak teda všechny sebrali tak tatínek (Antonín Novotný, pozn. autora) říkal „tak se dočkal“.* To byli takový nadšenci no.“²⁹² Kromě Mikulů

²⁸⁸ PASÁK, Tomáš, 1995. Problémy české kolaborace. In: DUCREOUX, Marie Elizabeth, ed. *Dějiny a paměť – odboj a kolaborace za druhé světové války*. Praha. 1995. ISBN 80-901759-1-0. s. 27.

²⁸⁹ POLÁK, Ladislav, 2020. *Radioamatéři ve druhém odboji* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: http://www.crk.cz/FILES/Radioamateri_ve_druhem_odboji.pdf

²⁹⁰ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁹¹ MRÁZEK, Lubomír, 1995. Občané Podřipska popravení ve 2. stanném právu. In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem. 1995: výbor Společnosti pro obnovení Podřipského muzea v Roudnici nad Labem, s. 30-37.

²⁹² ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

pak bylo celkově z Podřipska jen během druhého stanného práva, navazujícího na atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha, popraveno 78 osob.²⁹³

Skupina, které se druhá světová válka spolu s nacistickým režimem dotkla nejsilněji, byli samozřejmě Židé. První nařízení zaměřené na omezení nakládání se židovským majetkem bylo vydáno již v roce 1939.²⁹⁴ Následně se nařízení zpříšňovala a omezovala každodenní život židovských obyvatel. Například jim byl zakázán vstup do hostinců, pokud dané hostince neměly zvláštní prostory určené jen Židům.²⁹⁵ Postupem času došlo až k deportacím Židů do koncentračních táborů. Jakýmsi předstupněm před těmito tábory v rámci českých zemích měl být původně sběrný tábor v Terezíně, obci nedaleko Brozan nad Ohří.²⁹⁶ Transporty s lidmi odsouzenými k internaci v Terezíně přijížděly do Bohušovic, stejné obce, ve které se po mnichovské dohodě shromažďovaly davy uprchlíků z pohraničí.

Po internaci v Terezíně pak oběti nacistického režimu pokračovaly dál na východ, do vyhlazovacích táborů Treblinka, Majdanek a později hlavně Osvětim – Březinka.²⁹⁷ Celkem terezínským ghettem prošlo více než 150 tisíc vězňů.²⁹⁸ Byť se nejednalo primárně o vyhlazovací tábor, Terezín si v důsledku epidemií, špatných hygienických podmínek a fyzického i psychického týrání vyžádal celkem 33 818 životů. V prostorách bývalých kasemat se konaly hromadné obřady rozloučení se zesnulými. Místnosti vyhrazené obřadům byly dvě, jedna pro obřady v židovském ritu, druhá pro obřady v ritu křesťanském, jenž byly určeny pro občany nežidovského vyznání, kteří ale byli shledáni Židy podle rasových zákonů.²⁹⁹ Ani židovská rodina Brumlíků z Brozan krutému osudu neunikla. Anna vzpomínala: „*Bydleli na té ulici ke hřbitovu, tam kde je teďko to železářství. A tam byli ti Brumlici, a oni měli obchod. A měli všechno, jako Židi většinou. Měli potraviny, měli hadry, měli železo, nářadí, všechno. A oni tam dlouho, když už se vědělo, že to v tom Terezíně tam je, tak se tam dlouho drželi. Lidé jim vyčítali, že mají všechno, ale nic neprodají jen tak když pak už nic nebylo. No a pak najednou přijely nákladáky, všechno pobrali, je sebrali, a odvezli je do Terezína a bylo. A nějaký chlap z Brozan tam v tom Terezíně pracoval, a říkal, že jednoho toho Brumlíka potkával, jak tam*

²⁹³ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²⁹⁴ PETRŮV, Helena, 2000. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Praha: Sefer. Knižnice Institutu Terezínské iniciativy. ISBN 80-859-2425-0. s. 56.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 80.

²⁹⁶ KÁRNÝ, Miroslav, 1991. *Konečné řešení: genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0389-4. s. 83.

²⁹⁷ BLODIG, Vojtěch, 2003. *Terezín v "konečném řešení židovské otázky" 1941-1945: průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. Praha: Oswald. ISBN 80-854-3388-5. s. 32.

²⁹⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila, 1991. *Terezínské ghetto*. Praha: Naše vojsko. s. 9.

²⁹⁹ BLODIG, Vojtěch. c. d. s. 63.

*zametá, a že po něm chtěl kus chleba. Všichni tam zůstali. Jeden Žid z Doksan, Popper, ten se z tama vrátil, a že prý v tom Terezíně jezdil s koňama a vozil ty mrtvé do těch pecí.*³⁰⁰ Arnošt Brumlík byl z Terezína v březnu roku 1942 transportován do Izbice u Lublaně, kde zemřel. Viktor a Etela Brumlíkovi byli transportováni v roce 1944 do Osvětimi, kde také zahynuli. Z Brozan bylo do Terezína transportováno dalších 16 občanů židovského původu, kteří zemřeli buď tam, nebo v dalších vyhlazovacích táborech.³⁰¹

6.5 Konec války na Podřipsku

S blížícím se koncem války se situace na Podřipsku a v okolí začínala komplikovat. První předzvěsti blížících se problémů bylo bombardování nedalekého pohraničí v roce 1944. Letecká válka, která byla nad západní částí Evropy vedena už od počátku konfliktu, se nad území Československa dostala až v květnu 1944.³⁰² Anna vzpomínala, že *„Ty nálety už potom byly... V Ústí, v Mostě, v Mostě hodně... A to bylo večer nebe rudý! Já vím, bylo všem zle, ale maminka to nejhůř nesla.*³⁰³ Bomby dopadaly zejména na oblast pohraničí, ale s postupujícím časem nezůstalo ani Podřipsko ušetřeno. 9. května byla letadly SSSR bombardována Roudnice nad Labem. Paradoxně se tak tedy stalo až den poté, co Německo kapitulovalo. Jarmila Mošťáková-Bohdanová ve své knize vzpomínek na druhou světovou válku v Roudnici a v okolí vzpomínala: *„Od úst k ústům letí radostná zpráva, že Německo kapitulovalo, že je konec války, mír, mír! (...) Nejsm ještě ani v polovici náměstí, když zaslechnu hukot letadel a vzápětí nato ohlušující rány vybuchujících bomb. Vběhla jsem bez uvažování do dveří napravo a vzápětí nato za ohromující rány byla jsem tlakem vzduchu poražena na zem. (...) Roudnice byla bombardována! Letecký útok, nálet, proč? Proč když už je podepsána kapitulace?“*³⁰⁴ Sovětská strana o bombardování dlouho mlčela, na rozdíl od bomb shozených západními spojenci, o nichž naopak často šířila propagandistické polopravdy.³⁰⁵

Poslední týdny před květnem roku 1945 a faktickým koncem války byly velmi chaotické a zmatečné. Obyvatelstvo nemělo dostatek informací a často nikdo přesně nevěděl, co se na frontě děje. Poslední týdny války byly poznamenány zvýšenou přítomností německých vojáků na Podřipsku a v okolí. Ti se například ubytovávali na zámku v Roudnici, což pravděpodobně

³⁰⁰ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³⁰¹ Databáze obětí. *Holocaust* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>

³⁰² VESELÝ, Martin, 2003. *Vojenské dějiny Ústecka*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem. Ústecká vlastivěda. ISBN 80-866-4603-3. s. 156.

³⁰³ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³⁰⁴ MOŠŤÁKOVÁ-BOHDANOVÁ, Jarmila, 1946. *Srdce zmučená a statečná*. Roudnice nad Labem. s. 162-163.

³⁰⁵ KASTNER, Quido, 1995. Roudnice nad Labem v roce 1945. In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem. 1995: výbor Společnosti pro obnovení Podřipského muzea v Roudnici nad Labem, s. 30-37.

byla záminka výše zmíněného bombardování. Anna o těchto nejistých dnech říkala, že „*To bylo asi nejhorší, nebo... to bylo nejvíc strachu, protože nikdo nic nevěděl. To bylo takový špatný.*“³⁰⁶ Jen pár dní před kapitulací Německa se na Podřipsku rozhořelo povstání. V Roudnici začalo v sobotu 5. května, lidé vyvěšovali československé, sovětské, americké i britské vlajky, oblékali uniformy československé armády i československých legií. Okupační moc již ale nebyla schopná na tyto projevy povstání jakkoli reagovat. Většina německých vojáků se začala stahovat na západ.³⁰⁷

S tím, jak se na východě posouvala fronta, začalo z východu utíkat značné množství civilistů. Ti procházeli téměř každý den i přes Brozany a místní obyvatelé s nimi často neměli slitování. Anna se silným pohnutím vzpomínala například na maminku s kočárkem a dítětem, která se v horkém květnovém dni chtěla napít vody z místní studny, ale místní ji od studny odehnali a napít nedali ani jí ani jejímu dítěti.³⁰⁸

Po ústupu Němců, kteří se snažili rychle prchnout směrem na západ, přišli první vojáci Rudé armády. Do Broznan nad Ohří přijeli první vojenské jednotky 8. května 1945. Anna na příjezd ruských vojáků vzpomínala takto: „*Pak začali jezdit Rusové od Chotěšova. Nejdřív jezdili na těch autech, ozbrojení. Byla z nich jako hrůza, protože ačkoli na ně lidé křičeli „sláva a hurá“ tak to byli pořád vojáci.*“³⁰⁹ Ruští vojáci, zvláště posilnění alkoholem, našli útočiště mimo jiné na místní faře a stali se postrachem místních. Zejména ženy se před nimi musely často schovávat.³¹⁰ Rusové měli také na svědomí projevy násilí na Němcích, jak na vojácích, tak civilistech. V Roudnici na náměstí pořádali veřejné popravy či nutili Němce chodit po silnici místo chodníku, čímž je cíleně vystavovali nebezpečí, že budou srazeni autem.³¹¹ Nebyli to samozřejmě ale jen Rusové, kteří se na konci války chovali násilně. Anna o všeobecném násilí na konci války říkala: „*to byly poměry, to bylo k zbláznění! Jak ti lidi dovedou být zlí aj tak aj tak aj tak. Vím, že v kostele byl nějaký německý důstojník. Pan farář tam přišel, no a on se s ním domlouval, že zbraň nemá a já nevím co. Ale pan děkan to šel nahlásit a milýho Němce odvezli na radnici. Tam se všichni ti stateční, co nikde nebyli, tam se vyřádili. Chtěli ho zastřelit hned. Ale on se bránil, že nemá zbraň. Tam dělal takového coby starostu, ten Vrba. A on byl přes válku velký kamarád s tím německým vojákem z toho Volákovíc statku. Tak toho Němce nakonec zabili. Ale tatínek vždycky říkal, že když nebyl ozbrojený, když se dobrovolně vzdal,*

³⁰⁶ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³⁰⁷ KASTNER, Quido. c. d.

³⁰⁸ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ KASTNER, Quido. c. d.

tak neměli právo ho zabít. Tatínek se rozčiloval „Vrba! Na vojně nikdy nebyl. A teď se štafjuje, teď se štafjuje.“ A pak když začali jezdit Rusové, tak paní Vrbová jim tam nosila v taškách pivo! Víš, co to bylo za povahy? Ochotný sem, ochotný tam...“³¹² Je poměrně signifikantní, že ve vzpomínkách Anny se květnové události navzájem poměrně chaoticky překrývají a nevytváří ucelený narativ. Dalo by se argumentovat, že je to způsobeno časovým odstupem mezi událostmi a vzpomínáním na ně. To by ale nevysvětlovalo, proč Anna zbytek válečných událostí popisovala uceleně, přehledně a chronologicky. Vysvětlení pravděpodobně spočívá v tom, že poslední týdny války byly jak nadmíru emotivní, tak velmi zmatené a chaotické a obyvatelstvu často činilo potíže se v nich vyznat.

Nicméně nakonec i druhá světová válka dospěla ke svému konci. Podobně jako si Antonín s rodiči oddechl po ukončení první světové války před dvaceti sedmi lety, oddechl si i nyní, už jako nejstarší člen domácnosti Novotných. A podobně jako po první světové válce nenásledovaly klidné dny plné blahobytu, nestalo se tomu tak ani po druhé světové válce. Anna si ve vzpomínkách jen posteskla, že *„ty poválečný léta, to bylo taky... Všichni jsme si mysleli, po válce, že už bude fajn. Jo, jo, jo...“*³¹³

³¹² ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³¹³ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

7. Možné využití tématu v pedagogické praxi

V této části budou navrženy dva různé způsoby, jak výše zpracované téma využít v pedagogické praxi. Jelikož se jedná o téma velmi široké, nabízí se více možností, co se týče jeho využití. První možností, která se nabízí, je využít téma ve výuce dějepisu v regionu Podřipska, ke kterému se práce váže. Tam může být téma práce zahrnuto libovolným způsobem v rámci výuky regionální historie. Způsoby využití tohoto tématu, jenž budou navrženy v této kapitole, budou ale zpracovány pro výuku i mimo oblast Podřipska, aby tak jejich využití mělo širší potenciál. První způsob využití bude zaměřený na badatelský styl výuky dějepisu, druhý pak spíše na debaťní či komunikační výukový cíl styl. Badatelsky zaměřené využití pak bude předloženo ve formátu popisu vyučovací hodiny, kterou autor práce učil při své pedagogické praxi v rámci magisterského studia. Dalším možným využitím tématu je pak úžeji zaměřené využití soustředící se pouze na jednotlivá témata práce. Prameny, se kterými pracuje, je možné využít libovolně i pro menší aktivity v průběhu hodin, a to mimo jiné pro ilustraci probíraných témat. Například vzpomínky Anny Zbránkové na odsun Němců se nabízí jako velmi vhodný pramen k dokreslení výkladu této události.

RVP pro gymnázia v současném znění v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost, pod kterou předmět dějepis spadá, má žáky vést k „*vnímání společenské skutečnosti v minulosti jako souhrnu příkladů modelových společenských situací a vzorů lidského chování a jednání v nejrůznějších situacích. (...) rozvíjení pozitivního hodnotového systému opřeneho o historickou i současnou zkušenost lidstva (...) zaujímat vlastní stanoviska a kritické postoje ke společenským a společenskovedním záležitostem (...) využívat historické argumentace na podporu pozitivních občanských postojů.*“³¹⁴ Všechny tyto zásady budou v níže popsáných přípravách na výuku nejen respektovány, ale také naplňovány. Co se očekávaných výstupů definovaných pro předmět dějepis týče, přípravy budou sloužit jako dílčí krok k naplňování výstupů, jenž udávají, že žák „*rozlišuje různé zdroje historických informací, způsob jejich získávání a úskalí jejich interpretace, (...) charakterizuje dvě světové války, dokumentuje sociální, hospodářské a politické důsledky.*“³¹⁵

7.1 Badatelská hodina využívající dané téma

Následující hodina byla odučena během pedagogických praxí na Masarykově gymnáziu Vsetín, ve třetím ročníku čtyřletého studijního oboru. Učitel dané třídy se žáky ještě nezačal

³¹⁴ RVP pro gymnázia. Edu [online]. [cit. 2024-03-24]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>

³¹⁵ Tamtéž.

probírat první světovou válku, hodina tedy počítala pouze s prekoncepty získanými během výuky dějepisu na základních školách. Příprava nebyla zaměřená na historické fakta a letopočty, nebylo jejím cílem předat žákům informace o jednotlivých bitvách či vojenských operacích. Jejím účelem bylo ukázat žákům osudy jediného člověka a nabídnout jim náhled do práce historika díky bohatému souboru pramenů, na základě kterého celou hodinu pracovali.

7.1.1 Příprava na badatelskou hodinu

Předmět: Dějepis
Ročník: 3. ročník gymnázia
Věk žáků: 17-18 let
Téma: Životní osudy jednoho muže v první polovině 20. století
Výstup podle ŠVP: Charakterizuje dvě světové války, dokumentuje sociální, hospodářské a politické důsledky ³¹⁶
Výukové cíle:
Kognitivní:
Žák charakterizuje specifika života v první polovině 20. století
Žák vyjmenuje klíčové události první poloviny 20. století
Afektivní:
Žák doceneňuje obtíže života v minulém století
Žák pozitivně hodnotí kvalitu života v dnešní době při komparaci s životem v minulém století
Psychomotorické:
Žák samostatně vyčte informace z historických pramenů.
Forma výuky: Hromadná výuka, samostatná práce
Výukové metody: Práce s textem, práce s obrazem, vysvětlování
Průběh hodiny:
Úvod hodiny, organizace, počáteční diskuze: 5 min
Učitel se pozdraví se žáky. Naváže jednoduchou otázkou, jaký si žáci myslí, že byl život v první polovině minulého století. V čem byl jiný, v čem byl těžší, byl snad v něčem jednodušší, v čem se podobá? Po krátké diskusi na toto téma je stanovena badatelská otázka, která zní: „ <i>Jak vypadal život jednoho běžného člověka během první poloviny 20. století?</i> “

³¹⁶ Školní vzdělávací program pro čtyřleté studium 2023/2024, 2022. Masarykovo gymnázium, Střední zdravotnická škola a vyšší odborná škola zdravotnická Vsetín, [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.mgvsetin.cz/dokumenty>

Samostatná práce, práce s prameny: 25 min

Učitel vysvětlí žákům, že během dnešní hodiny budou pracovat se životními osudy jeho pradědečka Antonína Novotného, který se narodil někdy ke konci 19. století v malé vesnici na Podřipsku. Dále jim sdělí, že hlavní část práce v této hodině bude stát čistě na jejich samostatné práci, nikoli na práci učitele jako jsou zvyklí z jiných hodin. Vysvětlí jim, že během výuky budou trochu napodobovat práci historika, který píše historickou práci. Těžiště hodiny tedy bude v práci s prameny. Dále učitel žákům stručně charakterizuje jednotlivé prameny, s nimiž budou pracovat (lístky poštovní, paměti Antonína Novotného, zápisy z matrik, oddací list, fotografie z rodinného archivu aj.). Dále žáci obdrží pracovní list, v rámci kterého budou mít za úkol odpovědět na následující otázky: *„Kdy a kde se Antonín Novotný narodil? Podle kterých pramenů tak usuzujete? Víme něco o rodičích Antonína? Které prameny nám o tom něco sdělují? Co víme o jeho dětství? Z jakého pocházel prostředí? Kolikrát byl Antonín ženatý? Na které frontě pobýval během první světové války? O čem nejčastěji psal domů? Jaký osud potkal Antonínova bratra, Václava Novotného? Co vás nejvíce zaujalo? Co na vás nejvíce zapůsobilo? Jaký pocit je číst více než sto let staré dopisy z první světové války?“* Dané prameny učitel vysype žákům na přední prázdné lavice. Zmíněné prameny jsou kvalitně oscanované a vytištěné, aby vyvolávaly co možná nejvyšší pocit autenticity. Aby se dostalo opravdu na každého, a aby si prameny mohli žáci zvětšit, promítne na plátno také odkaz na aplikaci Padlet, ve které jsou všechny prameny nahrané. Následuje hlavní část hodiny, v níž je stěžejní samostatná práce žáků. Učitel je připravený reagovat na jakékoli dotazy, obchází žáky a kontroluje jejich práci.

Vyhodnocení otázek, přednesení popisu života Antonína Novotného: 15 min

Jakmile mají žáci hotovo, učitel se jich zeptá, jak se jim pracovalo, v čem pro ně práce byla nejtěžší. Poté s nimi projde otázky v pracovním listu a jejich odpovědi na ně. U každé otázky odkáže na pramen, ze kterého mohli danou informaci čerpat. Následně učitel žákům přednese krátký, ale ucelený narativ celého života Antonína Novotného. Na závěr hodiny se vrátí k badatelské otázce a proběhne diskuze o možných odpovědích na ni.

7.1.2 Reflexe hodiny

Autor hodinu hodnotí velmi pozitivně. Žáci pracovali velmi zodpovědně a do pramenů se ponořili s viditelným nadšením a během celé hodiny tento typ výuky také velmi oceňovali, což bylo viditelné i ze zpětné vazby. U hodin tohoto typu je jejich hlavní devíza jejich hlavní úskalí. To, že je hodina naprosto závislá na aktivitě a samostatné práci žáků prohlubuje jejich klíčové kompetence a vtahuje je do tématu samotného, ale zároveň činí hodinu debaklem,

pokud žáci aktivní být nechtějí či to vyloženě odmítnou. Zkoušet takovou hodinu tedy obzvláště na praxích, kde autor žáky dané třídy neznal a nevěděl, zda aktivní budou či nikoli, bylo tedy riskantní. Tento risk se ale nakonec vyplatil. Žáci měli možnost se v aplikaci Padlet anonymně vyjádřit k hodině a poskytnout zpětnou vazbu. Jeden žák/žákyně zmínil/a, že „*Hodina mě hodně bavila, na to že nejsem ani trochu fanoušek dějepisu tak mě to hodně zaujalo a zajímalo. Myslím, že byla vedena velmi dobře a ocenila bych kdyby se u nás takhle učilo častěji.*“³¹⁷ Další pak hodinu hodnotil/a následovně: „*Zaujala mě metoda učení, člověk vnímá minulost, z dopisu se snaží zachytit a pochopit prožitky, problémy a pohled na svět minulých generací*“³¹⁸ Jako největší úspěch vnímá autor následnou debatu se cvičným učitelem, který je zvyklý učit hodiny čistě frontálně. Ten zmínil, že pro něj hodina byla velmi příjemným překvapením. Byť je sám zvyklý klást primární důraz na transmisi faktů, tato hodina zvládla žákům předat něco jiného než pouhé fakty, něco, co je možná i důležitější.

Kromě výše zmíněných pozitiv si autor během hodiny povšiml také jednoho negativa. Je totiž často obtížné některé prameny rozluštit. Mladší generace navíc není příliš zvyklá na psací písmo a žáci měli často problém texty rozluštit. Toto negativum by bylo možné částečně zmírnit transliterací textu do tiskacího písma, ale tím by se zároveň narušil pocit autenticity.

7.2 Debatní hodina využívající dané téma

Druhá příprava na hodinu využívající dané téma již vyzkoušena nebyla. Autor je ale přesvědčen, že by proběhla poměrně úspěšně. Je zaměřena na práci s textem a následnou debatu nad ním. Právě komunikace je velmi důležitým prvkem edukačního procesu a po nastavení správných komunikačních pravidel může velmi pozitivně ovlivnit kvalitu vyučování. Důraz na komunikaci v hodinách dějepisu pak vtahuje žáky do hodin a umožňuje jim více pochopit jejich roli v rámci nich, navíc otevírá nové možnosti interakce mezi žáky a učitelem.³¹⁹

Výukové cíle v druhé přípravě na hodinu jsou podobné s výukovými cíli v té první. Je tomu tak záměrně. Autor chce ukázat, že podobných cílů lze dosáhnout více způsoby.

³¹⁷ ZBRÁNEK, Martin, 2023. *Padlet - Vyučovací hodina "Jeden životní osud dvacátého století"* [online]. [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <https://padlet.com/mzbransen/vyu-ovac-hodina-jeden-ivotn-osud-dvac-t-ho-stolet-4rsx978s5fsx52at>

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ HUDECOVÁ, Dagmar, 2007. Jak modernizovat výuku dějepisu. *Výchovné a vzdělávací strategie v dějepisném vyučování*. Albra. ISBN 978-80-73761-037-1. s. 15.

7.2.1 Příprava na debatní hodinu

Předmět: Dějepis
Ročník: 3. ročník gymnázia
Věk žáků: 17-18 let
Téma: Životní osudy jednoho muže v první světové válce
Výstup podle ŠVP: Charakterizuje dvě světové války, dokumentuje sociální, hospodářské a politické důsledky ³²⁰
Výukové cíle: Kognitivní: Žák charakterizuje prožitky vojáků první světové války
Afektivní: Žák docení obtíže života v minulém století Žák pozitivně hodnotí kvalitu života v dnešní době při komparaci s životem v minulém století
Psychomotorické: Žák samostatně argumentuje význam určité pasáže v textu Žák věcně a zřetelně formuluje svůj názor
Forma výuky: Hromadná výuka, samostatná práce
Výukové metody: Práce s textem, vysvětlování, metoda <i>poslední slovo patří mně</i> , metoda <i>popcorn</i>
Průběh hodiny: Úvod hodiny, organizace, počáteční diskuze: 5 min Učitel žáky pozdraví a provede nezbytnou organizaci. Následně žáky uvede do tématu tím, že jim vysvětlí, jak v dnešní hodině budou pracovat s příběhem jeho pradědečka, který bojoval v první světové válce. Zeptá se jich, co ví o tom, jak vypadaly boje v první světové válce.

³²⁰ Školní vzdělávací program pro čtyřleté studium 2023/2024, 2022. Masarykovo gymnázium, Střední zdravotnická škola a vyšší odborná škola zdravotnická Vsetín, [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.mgvsetin.cz/dokumenty>

Samostatná práce, práce s textem: 15 min

Učitel rozdává žákům texty ke studiu. Tyto texty jsou zjednodušené a zkrácené příběhy Antonína Novotného a jeho osudů s primárním důrazem na jeho účast v bojích první světové války.³²¹ Následně učitel vysvětlí žákům, že jejich úkolem je text pozorně přečíst a podtrhnout si v něm pasáž nebo větu, jež na ně udělala největší dojem, která se jim zdála obzvlášť podstatná či je jakýmkoli způsobem nejvíce oslovila. Vedle této pasáže si mají napsat důvod, proč si ji podtrhli.

Debata nad textem, formulace individuálních názorů: 20 min

Poté, co žáci dočtou text, zaznačí si jimi vybranou větu a napíší si k ní důvod proč si ji vybrali, vysvětlí jim učitel další postup, jenž pro přehlednost zapíše na tabuli. Úkolem jednotlivých žáků bude přečíst nahlas větu, kterou si podtrhli. Jejich spolužáci budou následně hádat a formulovat nápady, proč si žák podtrhl právě tuto větu. Poté, co už nikdo nebude chtít říct svůj odhad motivů spolužáka, spolužák sám řekne, proč si danou větu vybral. Tento žák, jak název napovídá, má poslední slovo. Na jeho důvod již spolužáci nereagují, přechází se k dalšímu žákovi a jím vybrané větě. Pořadí žáků určí metoda *popcorn*. Jakmile se kdokoli z nich cítí připraven *puknout*, může se se spolužáky podělit o svou větu. Úkolem učitele je držet se pokud možno v pozadí, a do debaty nezasahovat, pokud to nebude nezbytně nutné, například aby připomněl pravidla.

Shrnutí dalších osudů Antonína: 5 min

V závěrečných minutách učitel naváže na debatu o Antonínových zkušenostech z války přednesením stručného nástinu Antonínových dalších osudů. Tento nástin bude vycházet z dalších kapitol této práce, ale bude zestručněný a opět bude kladen důraz na nejzásadnější události a vzpomínky.

7.2.2 Komentář k přípravě na debatní hodinu

Jak bylo zmíněno výše, tato hodina nebyla odzkoušena v pedagogické praxi. Autor si uvědomuje několik úskalí, která by mohla během hodiny vzniknout. Prvním je zahlcení textem. Tento problém je velmi reálný, zejména proto, že žáci mladší generace nejsou obecně moc zvyklí číst. Proto je hodina koncipována spíše na gymnázium, kde by ve třetím či čtvrtém ročníku již mohla být čtenářská gramotnost žáků na takové úrovni, aby toto úskalí nevyvstalo. Druhým problémem, kterého si je autor vědom, je možné nenásledování pravidel metody

³²¹ Text by byl zkrácenou podobou kapitoly 4.2 této práce. Důraz by byl kladen na citace Antonínových dopisů a zápisků. Text by byl maximálně tři strany dlouhý.

poslední slovo patří mně. Tomuto úskalí by bylo zabráněno v první řadě viditelným umístěním pravidel na tabuli, v druhé řadě v případě nutnosti zakročením a moderací debaty učitelem.

Přínosy hodiny naopak výrazně převyšují výše zmíněné úskalí. Daná metoda je velmi vhodná pro nastolení bezpečného debatního prostředí v rámci hodiny, a to díky tomu, že se žák nemusí obávat, že by byl jeho názor odsuzován či zesměšňován, a to jednoduše proto, že jeho názor slouží jako poslední slovo v dané debatě. Dále tato metoda dovede žáky vtáhnout do textu zejména z emocionální stránky věci, což posiluje dopad tématu.

Závěr

Prameny osobního charakteru jsou zásadním historickým materiálem, jehož využití by nemělo být podceňováno. Poskytují nám zásadní vhled do prožívání dějin, a to jak těch velkých, tak těch regionálního charakteru. Bez snahy o pochopení historických perspektiv našich předků nemůžeme doufat v pochopení a docenění jejich činů, které ve větším či menším měřítku utvářely dějiny. Tato práce předložila poměrně širokou paletu pramenů osobního charakteru, které byly z valné většiny sepisovány či nahrávány s jedním účelem. Aby vnuci a pravnucci jejich autorů věděli, jak se jejich předkům žilo.

Na popisovaných událostech a vlivu, který dle pramenů tyto události měly na Novotné, je možné sledovat obtíže života běžných lidí v průběhu nejdrastičtějších let novodobé historie. Právě na běžné lidi je jak při studiu, tak při výuce dějepisu, často zapomínáno. V porovnání s letopočty a jmény státníků a vojevůdců se zdají osudy běžných lidí často druhořadé. Svou roli v tom hraje také to, že bez zasazení do širších historických souvislostí jsou jednotlivá svědectví pramenů osobního charakteru neucelená, chaotická a zmatečná.

Prostřednictvím propojení výpovědí těchto pramenů a zdrojů sekundární literatury tato práce předložila poměrně ucelený narativ popisující osudy jedné obyčejné rodiny mezi lety 1883 a 1945. Členové této rodiny nevykonali nic, co by zásadně změnilo koloběh dějinných událostí, ale i přesto součástí dějin byli a podle autorova názoru je dobře, že stránky této práce umožní jejich svědectví sdílet s veřejností. Toto sdílení je usnadněno poměrně stručnou charakteristikou všech podstatných událostí nadregionálních dějin, jež přímo či nepřímo ovlivňovaly osudy sledované rodiny a dějiny sledované oblasti. Bylo by samozřejmě možné nabídnout detailnější popis těchto událostí a poskytnout práci obsahující větší množství informací. To ale už od počátku nebylo cílem této práce. Cílem této práce bylo poskytnout dostatek prostoru právě pramenům osobní povahy a skrze ně promlouvajícím osobám.

Možné využití tématu ve vzdělávacím procesu, které bylo nastíněno v poslední kapitole, je zásadní. Schopnost empatie a vcítění se do běžných lidí napříč stoletími je součástí historických kompetencí, k jejichž naplňování by výuka dějepisu měla jednoznačně směřovat. Vzhledem k obsáhlosti práce a širce jak jejího tématu, tak témat využitých primárních pramenů, je možností využití velmi mnoho.

Autor si je vědom, že zkušenosti, které získal během poměrně krátkých praxí během svého studia nejsou dostatečné a využití tématu, které v poslední kapitole nastínil, může být nedokonalé. Podstatné ale je, aby téma všedních dnů obyčejných lidí ve výuce dějepisu

využíváno bylo. Dokáže totiž přiblížit jindy až abstraktní popis velkých politických dějin. Dokáže připomenout, že ať je řeč o jakékoli historické epoše, tvoří ji v první řadě zástup lidí, kteří události tohoto období aktivně prožívali.

Co se možnosti případného dalšího zkoumání daného tématu, soubor pramenů autorovy rodiny byl zcela vyčerpán. Prostor pro další zpracování tohoto tématu tedy autor vidí zejména v komparaci s jinými životními příběhy lidí žijících ve stejném období v jiných částech dnešní České republiky.

Seznam pramenů:

Prameny z archivu autorovy rodiny:

NOVOTNÁ, Julie. *Audionahrávky vzpomínek*. Brozany nad Ohří.

NOVOTNÝ, Antonín, 1915-1918: *Zápisky z vojny*. Brozany nad Ohří.

NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

NOVOTNÝ, Antonín, NOVOTNÝ, Josef a Václav NOVOTNÝ, 1914-1920. *Korespondence*.

NOVOTNÝ, Antonín. *Hospodářský záznam*. Brozany nad Ohří.

NOVOTNÝ, Antonín. *Naše Kronyka*. Brozany nad Ohří.

ZBRÁNKOVÁ, Anna, 2009. *Vzpomínky Anny Zbránkové na dětství v průběhu druhé světové války*. [MP3 záznam]. Vsetín.

Školní zpráva Antonína Novotného. *Obecná škola v Brozanech*. Brozany nad Ohří, 1896.

Prameny státního oblastního archivu v Litoměřicích:

Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří, Matrika zemřelých 1884-1930, inv. č. 9501, sign 15/18. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-03-03]. Dostupné z:

<http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e39>

Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond římskokatolické farnosti Brozany nad Ohří, Matrika 1866-1897, inv. č. 524, sign 15/14. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z:

<http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e3d>

Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Fond Velkostatek Roudnice nad Labem. Pozemková kniha – urbář – soupis poddaných 1689 – 1790, inv. č. 180, sign Os Libochovice 19. *Archivní Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=F147AD716BD511E4A0F87446A0B326F9&scan=426adb6f9877401387dc048ba5a4e3d5>.

Ostatní prameny:

Čísařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2 880 - Čechy. *Geoportál ČÚZK* [online]. [cit. 2024-02-05]. Dostupné z: <http://6b.cz/EwgD>

Čech: politický týdeník katolický. Praha, 28. 7. 1914.

Česká hospodyně: illustrovaný časopis rodinný. Chrudim: 02.11.1918

Rakousko-Uhersko. *Bestimmungen für die Benützung der Feldpost*. Leitmeritz: Druckerei des k. und k. 9. Korpskommandos, 1912

Sbírka vojenských matrik, Sterberegister, sign. 1032. Pěší pluk 42: K.u.k. Inft Rgmt Nr. 42. Sterbe-Buch Tomus IX. 1914-1916. *Digitální studovna MO ČR* [online]. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <https://digitalnitudovna.army.cz/view/uuid:b097a3f6-2e66-4748-a043-d88e9440b0f5?page=uuid:f2c128d8-5e8f-11e9-a20e-005056b73ae5>

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930, Díl I: Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Praha: Státní úřad statistický, 1934.

Venkov: orgán České strany agrární. Praha, 29.10.1918.

VIŠKOVSKÝ, Karel, 1915. *Rekvisice obilí dle zákona o válečných úkonech.* Praha: A. Neubert, s. 7.

Seznam literatury:

ADAM, Adolf, 1998. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad. Teologie (Vyšehrad). ISBN 80-702-1269-1.

ANDĚL, Rudolf a Jan KABÍČEK, 1962. *Hrady a zámky Severočeského kraje*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství.

ANDĚL, Rudolf, Zdeněk FIALA a Jiří LOUDA, 1984. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Svoboda.

BAGGERMAN, Ariane a Rudolf DEKKER, 2018. Jacques Presser, Egodocuments and the Personal Turn in Historiography. *The European Journal of Life Writing*. 7, 90-110. ISSN 2211-243X.

BARTOŠ, Josef a Stanislava KOVÁŘOVÁ, 2005. *Nauka o historických pramenech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-1058-3.

BASAŘOVÁ, Gabriela a Ivo HLAVÁČEK, 1999. *České pivo*. 2. vyd. Praha: Nuga. ISBN 80-859-0310-5.

BEREZHNAJA, Lilya a Heidi HEIN-KIRCHER, 2019. Rampart Nations Bulwark Myths of East European Multiconfessional Societies in the Age of Nationalism. New York: Berghahn. ISBN 978-1-78920-148-2.

BUREŠ, Jiří, Marta PAVLÍKOVÁ a Radoslav TURIK, 2021. *Tatičku, vrať se k nám!*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-85036-78-7.

DIEKMANN SHENKE, Hajo, 2010. Feldpostbriefe als linguistischer Forschungsgegenstand. In: *Schreiben im Krieg - Schreiben vom Krieg: Feldpost im Zeitalter des Weltkrieges*. Berlín. 2010. s. 47-60. ISBN 978-3-8375-0461-3.

DOKOUPIL, Lumír, Ludmila NESLÁDKOVÁ a Radek LIPOVSKI, 2013. Úmrtnost malých dětí na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století. *Těšínsko : Vlastivědný časopis*. 56(2), 15-23.

DROBŇÁK, Martin, Matúš KORBA a Radoslav TURIK, 2010. *Mementá prvej svetovej vojny. Cintoríny v okresoch Bardejov a Svidník*. Redos. ISBN 978-80-790617-0-8.

EBELOVÁ, Ivana, 2013. Písemné prameny osobní povahy a jejich vydávání. In: *Práce z dějin Akademie věd*. Praha. 2013: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, s. 122-144. ISSN 1803-9448.

FABER, David, 2008. *Munich, 1938: Appeasement and World War II*. Londýn. Simon A Schuster. ISBN 978-1-4391-3233-3

FEJTŐ, François, 1998. *Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska*. Praha: Academia, ISBN 80-200-0669-9

- FETT, Ann-Katrin, 2021. *Briefe aus dem Krieg. Die Feldpost als Quelle von 1914 bis 1918*. Stuttgart: Kohlhammer. ISBN 978-3-17-036747-0.
- FISCHER, Gero, 2003. Tschechen im rumänischen Banat. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. **49**, 203-218.
- FRANĚK, Rudolf, 1965. Důsledky válečného hospodářství pro české zemědělství (1914-1918). *Sociologie a historie zemědělství*. **2**, 21-34.
- FROLEC, Václav, 2001. *Vánoce v české kultuře*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-702-1511-9.
- GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK, 1996. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis. ISBN 80-858-2135-4.
- GILBERT, Felix a David Clay LARGE, 2003. *Konec evropské éry: dějiny Evropy 1890-1990*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0887-8.
- HAAS, Hans, 2000. Konflikt při naplňování oráva na seburčení: od Habsburského státu k Československu. In: MOMMSEN, Hans. *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno. 2000: Matice Moravská. ISBN 80-902304-8-2.
- HAMILTON, Paula a Linda SHOPES, 2008. Introduction: Building Partnerships Between Oral History and Memory Studies. In: *Oral History and Public Memories*. Philadelphia. 2008: Temple University Press, s. 8-18. ISBN 978-1-59213-140-2.
- HÄMMERLE, Christa, 1998. „... wirf ihnen alles hin und schau, daß du fort kommst.“ Die Feldpost eines Paares in der Geschlechter(un)ordnung des Ersten Weltkrieges. In: *Historische Anthropologie*. 1998. s. 431-458. ISSN 0942-8704.
- HAVEL, Petr, 2001. Vyznamenání za obzvláštní způsobilost v rakousko-uherských ozbrojených silách 1868-1918. *Historie a vojenství. Časopis historického ústavu Armády ČR*. **50**(1), 63-108. ISSN 0018-2583.
- HERRE, Franz, CHURANOVÁ, Ingeborg 1998. *Císař František Josef I: jeho život - jeho doba*. Praha: Ikar. ISBN 80-7202-336-5.
- HOLÝ, Kamil, 1928. *Tažení v Haliči a v Polsku r. 1914: Vyličení událostí na ruském válčišti v prvním roce světové války, se zvláštním zřetelem na účast býv. rakousko-uherských vojsk*. Praha: Vojenský archiv RČS
- HONIGSBAUM, Mark, 2009. *Living with Enza: The Forgotten Story of Britain and the Great Flu Pandemic of 1918*. Macmillan. ISBN 0-230-21774-5.
- HOULIHAN, Patrick J., 2015. *Catholicism and the Great War: religion and everyday life in Germany and Austria-Hungary, 1914-1922*. Cambridge: Cambridge University Press. Studies in the social and cultural history of modern warfare. ISBN 978-1-107-03514-0.
- HUDECOVÁ, Dagmar, 2007. *Jak modernizovat výuku dějepisu. Výchovné a vzdělávací strategie v dějepisném vyučování*. Albra. ISBN 978-80-73761-037-1.

HŮLKA, Jaroslav, 1922. *Sociální přehled tuberkulózy v Československu. Se 40 diagramy a 90 statistickými tabulkami v textu*. 3. vyd. Praha: Ústředí Masarykovy ligy proti tuberkulóze. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze.

CHLÁDKOVÁ, Ludmila, 1991. *Terezínské ghetto*. Praha: Naše vojsko.

CHVOJKA, Miloš, 1982. *Malý slovník jednotek měření*. Praha: Mladá fronta.

JADRNÁ MATĚJKOVÁ, Hana, 2011. "Slovou a jsou ony nás všech veliké matky": porodní báby a jejich role v raně novověké společnosti. *Historia Olomucensia*. 2011. **39**, 51-62. ISSN 1803-9561.

JAKOUBEK, Marek, Luděk JIRKA, Nela KRÁLOVÁ, Michal PAVLÁSEK a Jiří TŮMA, 2015. *Krajané: hledání nových perspektiv*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. ISBN 978-80-7465-151-9

JESENSKÁ, Milena a Václav BURIAN, 1997. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-719-8233-4.

JINDRA, Zdeněk a Jan MUSÍLEK, 1984. *První světová válka*. Praha: SPN.

JINDRA, Zdeněk, 2014. Kardinální problém Rakousko-Uherska za Velké války 1914–1918: Lidský potenciál na frontě a v zázemí. *Historická sociologie*. (2), 93-113.

KARLEN, Arno, 1997. *Člověk a mikroby: nemoc a epidemie v dějinách a v současnosti*. Praha: Columbus. ISBN 80-859-2840-X.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2000. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první*. Praha: Libri. Dějiny českých zemí. ISBN 80-727-7027-6.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2002. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl druhý*. Praha: Libri. Dějiny českých zemí. ISBN 80-727-7031-4.

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, 1965. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

KÁRNÝ, Miroslav, 1991. *Konečné řešení: genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0389-4.

KASTNER, Quido, 1989. *Roudnice nad Labem. Od nejstarších písemných zpráv do roku 1945*. Oblastní galerie výtvarného umění a MěstNV v Roudnici nad Labem.

KASTNER, Quido, 1995. Roudnice nad Labem v roce 1945. In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem. 1995: výbor Společnosti pro obnovení Podřipského muzea v Roudnici nad Labem, s. 30-37.

KEEGAN, John, 2003. *První světová válka*. Praha. ISBN 80-729-1070-1.

- KLIMEK, Antonín, 1998. *Říjen 1918: vznik Československa*. Praha: Paseka. ISBN 80-718-5175-2.
- KRBCOVÁ, Ilona, 2015. *Dopisnice z Velké Války. Korespondenční listky, pohlednice a fotografie. Historie a vojenství: Časopis Historického ústavu Armády ČR*. Praha: Naše vojsko, 09.2015, **64**(3), s. 117. ISSN 0018-2583.
- KREDBA, Václav, 1955. *Infekční nemoci: celostátní vysokoškolská učebnice pro lékařské fakulty*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- KUČA, Karel, 2011. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. ISBN 80-859-8312-5.
- KURAL, Václav a Zdeněk RADVANSKÝ, 2002. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international. ISBN 80-860-6766-1.
- KWAN, Jonathan, 2019. The Formation of the Liberal Generation in Austria, c. 1830–1861. In: *The Habsburg Civil Service and Beyond Bureaucracy and Civil Servants from the Vormärz to the Inter-War Years*. Vídeň. 2019: Austrian Academy of Sciences, s. 67-95. ISBN 978-3-7001-8137-8.
- LACINA, Vlastislav, 2001. Agrární strana a pozemková reforma. In: ŠOUŠA, Jiří a Mary HRABIK SAMAL. *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha, s. 289-294. ISBN 80-246-0179-6.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ, 2017. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3510-1.
- MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK, 2002. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780-1914*. Opava: Slezské zemské muzeum. ISBN 80-862-2423-6.
- MASCUCH, Michael, BAGGERMAN, Arianne a Rudolf DEKKER, ed., 2011. *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century*. Boston: Brill.
- MAUR, Eduard, 1970. Církevní matriky jako historický pramen. In: *Sborník archivních prací*. Praha. 1970: Orbis, s. 425-457.
- MEDEK, Vojtěch, 1915_1940. *Co jsem zkusil na vojně za světové války 1915 až 1918*.
- MORAVEC, Jaroslav, 2017. Nedobytný Šabac, frontovní vila Košťálov, Krvavá Soča. Malé příběhy vojáků z velké války. *Zpravodaj Zapsaného spolku Český granát a Městského úřadu v Třebenicích*. s. 17-18.
- MORE, Charles, 2000. *Understanding the industrial revolution*. Londýn. ISBN 0-415-18405-3.
- MOŠŤÁKOVÁ-BOHDANOVÁ, Jarmila, 1946. *Srdce zmučená a statečná*. Roudnice nad Labem.

MRÁZEK, Lubomír, 1995. Občané Podřipska popravení ve 2. stanném právu. In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem. 1995: výbor Společnosti pro obnovení Podřipského muzea v Roudnici nad Labem, s. 55-59.

NEKULA, Marek, Joachim ROGALL a Walter KOSCHMAL, 2002. *Češi a Němci: dějiny - kultura - politika*. Vyd. 2. Praha: Paseka. ISBN 80-718-5482-4.

Osev a sklizeň zemědělských plodin v roce 1926 a zemědělský průmysl: (Pivovarství za rok 1926, cukrovarství a lihovarství za výrobní období od 1. září 1925 do 31. srpna 1926, škrobárny a dextrinárny za výrobní období od 1. října 1925 do 30. září 1926) s dodatkem O včelařství v roce 1926 v republice Československé, Část tabulková. Praha: Státní úřad statistický, 1928.

OVERY, Richard, 1997. *Russia's war*. Londýn: Penguin. ISBN 1-57500-051-2.

PASÁK, Tomáš, 1995. Problémy české kolaborace. In: DUCREOUX, Marie Elizabeth, ed. *Dějiny a paměť - odboj a kolaborace za druhé světové války*. Praha. 1995. s. 25-35. ISBN 80-901759-1-0.

PASÁK, Tomáš, 1998. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh. ISBN 80-858-0988-5.

PÉRICARD, Jakub, 1926. *Tváří v tvář. Vzpomínky a dojmy vojína ze světové války*. Praha: Knihovna družiny čsl. legionářů.

PERNES, Jiří, 2003. *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526-1918*. Praha: Elka Press. Militaria (Elka Press). ISBN 80-902-7455-2.

PEŠINA, Jaroslav, Antonín BARTUŠEK a Boris HANŠ, 1958. *Gotická nástěnná malba v zemích českých*. Praha: ČSAV.

PETRŮV, Helena, 2000. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Praha: Sefer. Knihnice Institutu Tereziánské iniciativy. ISBN 80-859-2425-0.

PRCHAL, Jan, 2014. Polní pošta v období I. světové války. *Polensko: kulturněhistorický a vlastivědný sborník*. 23(1), s. 11-15.

RÁBOVÁ, Šárka Caitlín, 2020. „Matky, chraňte své děti!“ Historie protiuberkulózního očkování v Československu. *Dějiny a Současnost*. **XLII**(6), 17-19.

REINHOLD, Maria, 2014. *Korrespondenz in Ersten Weltkrieg zwischen Kriegs- und Heimatfront*. In: *Feldpost im Ersten Weltkrieg. Briefe als Spiegel des Kriegsalltags an der Front*. Dortmund. 2014. s. 23-34. ISBN 3956871359

SALFELLNER, Harald, 2020. Odhad počtu obětí pandemie španělské chřipky v českých zemích v letech 1918 až 1920. *Demografie*. **62**(3), 182-196.

SRBA, Jaroslav a Josef HŮRSKÝ, 1962. *České středohoří a dolní Poohří*. Praha: STN.

ŠEDIVÝ, Ivan, 2001. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Česká historie. ISBN 80-710-6274-X

ŠPIRITOVÁ, Alexandra, 1997. *Odraz přípravy a rozpoutání první světové války v české poštovní přepravě*. In: *Paginae historiae: Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha. 1997. s. 69-85.

ŠTOLLEOVÁ, Barbora, 2014. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. V Praze: Karolinum. ISBN 978-80-246-2243-9.

ŠTOVÍČEK, Jan, 1995. Zimní lidové zvyky z Podřipska. In: *Vlastivědný sborník Podřipsko*. Roudnice nad Labem. 1995. s. 99-104.

ŠTOVÍČEK, Jan, Václav VOKRÁČKA, Jaroslav ČERNÝ a Karel ROZUM, 1986. *Lidové zvyky na Podřipsku*. Roudnice nad Labem: Oblastní galerie výtvarného umění.

TAYLOR, A. J. P., 1998. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno. ISBN 80-859-4726-9.

TEPLÝ, František, 1943. Matriky – zřídlo rodopisu. In: *Časopis rodopisné společnosti Československé v Praze*. Praha. 1943: Rodopisná společnost československá, s. 48-51.

VANĚK, Miroslav, 2003. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc. ISBN 80-244-0718-3, s. 17.

VESELÝ, Martin, 2003. *Vojenské dějiny Ústecka*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem. Ústecká vlastivěda. ISBN 80-866-4603-3.

Vojenský terminologický slovník. Praha: Naše vojsko, 1966

VONDRÁČEK, Vladimír a Jiří ŠALAMOUN, 1973. *Lékař vzpomíná: (1895-1920)*. Praha: Avicenum

WISSHAUPT, Ernst. *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrintanterieregimenter 9 und 10) im Weltkrieg 1914-1918*. Reichenberg: Der Heimat Söhne im Weltkrieg, 1928-1930

ZÁBĚHLICKÝ, Václav, 1928. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v československých zemích: od nejstarších dob až do převratu*.

ZEMAN, Zbyněk, 2003. Válečné dopisy. *Historie a vojenství. Časopis historického ústavu Armády ČR*. 52(1), 4-8. ISSN 0018-2583.

Seznam online zdrojů:

Databáze obětí. *Holocaust* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>

MAREK, Josef. Aehrenthalský cukrovar. *Industriální Topografie* [online]. [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000033>

POLÁK, Ladislav, 2020. *Radioamatéři ve druhém odboji* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: http://www.crk.cz/FILES/Radioamateri_ve_druhem_odboji.pdf

RVP pro gymnázia. *Edu* [online]. [cit. 2024-03-24]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>

Školní vzdělávací program pro čtyřleté studium 2023/2024, 2022. Masarykovo gymnázium, Střední zdravotnická škola a vyšší odborná škola zdravotnická Vsetín, [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.mgvsetin.cz/dokumenty>.

Unsere Geschichte. *Campus Rudolfinerhaus* [online]. [cit. 2024-03-09]. Dostupné z: <https://www.campus-rudolfinerhaus.ac.at/wir-ueber-uns/geschichte/>.

ZBRÁNEK, Martin, 2023. *Padlet - Vyučovací hodina "Jeden životní osud dvacátého století"* [online]. [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <https://padlet.com/mzbransen/vyu-ovac-hodina-jeden-ivotn-osud-dvac-t-ho-stolet-4rsx978s5fsx52at>

Zeman: Válka nebude. Informace o ruské invazi na Ukrajinu jsou opět blamáž tajných služeb USA, 2022. *IRozhlas* [online]. [cit. 2024-02-18]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/milos-zeman-prezident-rozhovor-ukrajina-rusko-konflikt-valka-hospitalizace_2202170725_ako.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Václav Novotný (vpravo) se střeleckým vyznamenáním a vyznamenáním pro ošetřovatele nemocných. Archiv autora.

Příloha č. 2: Antonín Novotný s manželkou Julií a svými dětmi někdy kolem roku 1960. Archiv autora.

Příloha č. 1: Václav Novotný (vpravo) se střeleckým vyznamenáním a vyznamenáním pro ošetřovatele nemocných. Archiv autora.

Příloha č. 2: Antonín Novotný s manželkou Julií a svými dětmi někdy kolem roku 1960.
Nahore zleva: Libuše, Miroslav, Antonín, Marie, Anna. Archiv autora.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Martin Zbránek
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Osudy jedné rodiny z Brozany nad Ohří mezi léty 1883 a 1945 a možné využití daného tématu v pedagogické praxi
Název v angličtině:	Experiences of one family from Brozany nad Ohří between the years 1883 and 1945 and possible use of the topic in education
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá zpracováním historických pramenů rodiny Novotných. Prameny jsou zasazeny do širší historické perspektivy se zvláštním důrazem na regionální specifika. V rámci práce je navrženo možné využití tématu v pedagogické praxi
Klíčová slova:	Brozany nad Ohří, První světová válka, První republika, Druhá světová válka, Protektorát Čechy a Morava, orální historie, prameny soukromého charakteru, Roudnice nad Labem, Litoměřice, všední život, církevní rok
Anotace v angličtině:	Master thesis deals with processing of memories of historical sources produced by the Novotný family. These historical sources are set into a broader historical perspective, with regards to regional specifics. A proposition of possible use of this theme in education is made as a part of the thesis.
Klíčová slova v angličtině:	Brozany nad Ohří, First World War, First Czechoslovak Republic, Second World War, Protectorate of Bohemia and Moravia, oral history, historical sources of private nature, Roudnice nad Labem, Litoměřice, everyday life, religious year
Přílohy vázané v práci:	2
Rozsah práce:	75 stran
Jazyk práce:	Český jazyk